

CARL SCHMITT-RECEPCIÓ ÉS A DEMARKÁCIÓPROBLÉMA¹

Cs. Kiss Lajos

(Nemzeti Közszerzői Egyetem, Államtudományi
és Nemzetközi Tanulmányok Kar)

*A tanulmány beérkezett: 2020. szeptember 8., opponálás: 2020. szeptember 30. – 2021. április 12.,
véglegesítés: 2021. május 12.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a magyar Schmitt-recepció által felvetett, a politikatudományi megismerés, a politikaelmélet konstrukciója szempontjából alapvető fontosságú tudományelméleti probléma (demarkáció) elemzésére vállalkozik. Bemutatja a Schmitt-kutatás alapjául szolgáló tudományos konszenzust, a kutatás objektivitását potenciálisan fenyegető ideológiai törekvéseket, kísérletet tesz a demarkációprobléma schmitti megoldásának a rekonstrukciójára.

Kulcsszavak: Carl Schmitt ■ recepció ■ demarkáció ■ szinkretikus
liberalizmus ■ tudományos és politikai korrektség

*Sem a megismerő ember, sem a tudomány nincs
tévedhetetlenül birtokában az igazságnak. Az
igazság keresői vagyunk; megkíséreljük elmé-
leteink szigorú kritikája révén téves ítéleteinket
felfedezni, hogy tévedéseinkből tanuljunk.*

Karl R. Popper²

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK

Carl Schmitt műveinek, tudományos pályafutásának figyelmes tanulmányozása, beleértve közjogi-politikai szakértői tevékenységét, fontos tanulságokkal szolgálhat a politikatudomány és a politikafilozófia művelői számára. A Schmitt-írások tanulmányozása és értelése nemcsak a kötelező tisztelet okán fontos, tekintve, hogy a közjogász Schmitt – egy másik közjogással, Hermann Hellerrel (Szilágyi, 2020) – alapvető befolyást gyakorolt a modern XX. századi

A tanulmányhoz várunk olyan hozzászólásokat, vitairatokat, amelyek tudományos alapon világitják meg a téma egyes aspektusait – *A szerkesztők.*

német politikatudomány kialakulására s máig hatóan a nyugati-euroatlanti politikai gondolkodásra. A Schmitt-írások tanulmányozása és értése mindezekelőtt azért fontos, mert nyilvánvalóvá teszi a politikai jelenségvilág filozófiai-tudományos megértésének nehézségeit, különösen a politológusok számára. A Schmitt-szövegek elméleti provokációk.³ Ez a szemantikai tény általában nyilvánvaló minden figyelmes olvasó számára, de az már feltehetőleg nem, hogy a kihívást elfogadó értelmező maga is, akarva, nem akarva, kritikai önvizsgálatra kényszerül. Schmitt-szövegeket lehetetlen semleges módon olvasni, mert a bennük rejlő provokáció egyúttal az értelmező felhívása vagy felszólítása arra, hogy kritikailag vizsgálja felül előfeltételezett – a politikával, a joggal, az állammal, az alkotmánnyal, a nemzetközi joggal kapcsolatos – elméleti álláspontját, s így az különböző formában és mélységben elméletalkotásra kényszerít.

A Schmitt-szövegek provokációinak azonban van egy másik, az előzővel szorosan összefüggő tudományelméleti⁴ problémásíkja vagy iránya is. A szövegek radikális módon szembesítik értelmezőiket a modern tudomány és politika komplex viszonyával, mindenekelőtt a két társadalmi-kulturális terület közötti értelemhatárok megvonásával kapcsolatos *nemtudásukkal*, vagy más-ként: a *demarkációproblémával* és megoldásának nehézségeivel. Erről azonban általában nem vesznek tudomást vagy elintézettnek tekintik azzal, hogy utalnak Schmitt ismeretelméleti-módszertani álláspontjának homályosságára, kidolgozatlanságára vagy a nemzetiszocialista rezsimmel való kollaborációjára. A lényeg az, hogy ilyen módon az értelmező saját tudományelméleti pozíciója érintetlen, pontosabban reflektálatlan marad, megszakad a szöveg és értelmezője közötti hermeneutikai visszacsatolás, s ezzel megnyílik az út Schmitt „elméleteinek” félreértelmezései előtt.

Ezzel szemben, a félreértelmezések elkerülése érdekében, tudomásul kell venni, hogy ezek a szövegek az interpretáció tudományelméleti *tesztjeként* is működnek, azaz a kihívás-felszólítás jellegükben megnyilvánuló *normativitás* kiegészül egy további elemmel, ami nem feltétlenül jellemző a modern klaszszikus szerzők sokat elemzett szövegeire. A Schmitt-szövegek *specifikus* normativitásának szemantikai ténye jelzi, hogy minden Schmitt-interpretáció alaphelyzete lényegében egy próbatétel: maga a „szöveg” válik az interpretáció és az interpretátor (értelmezői tevékenység) objektivitásának, tárgyyszerűségének s egyúttal intellektuális becsületességének a tesztjévé.

A hermeneutikai problémafelvetés összefüggésében a tanulmány a következő kérdések tárgyalására és vitára bocsátására vállalkozik: (1) A magyar Schmitt-recepció, s ezen belül a politikatudomány vajon kiállta-e a próbatételt, azaz képes volt-e az objektivitásra törekvő kutatás konszenzusfüggő feltételeit megteremteni, a tudományos korrektség elvárásainak megfelelően eljárni? (2) A XXI. századi euroatlanti modernitás szellemi versengésének feltételei között milyen újfajta interpretációs fenyegetésekkel kell szembenéznie a Schmitt-

kutatásnak? Az új helyzetben érvényben tartható-e a Carl Schmitttről, mint veszélyes gondolkodóról kialakított toposz? (3) Carl Schmitt vajon megoldotta-e a határmegvonások problémáját?

Ami az első kérdést illeti, a magyar Schmitt-recepció eddigi fejleményei egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a politikatudomány nagyjából kiállta a próbát, három vonatkozásban is kiemelkedően teljesített.

(a) A politológusok – a jogászok és filozófusok mellett – tevékeny résztvevői a magyar Schmitt-kutatásnak, a tudományos tartalmak szempontjából *döntő* mértékben befolyásolták és a normáltudományi kutatás irányába vitték a recepció folyamatát. Az első, 2004-ben megjelent Schmitt-könyv már egyértelműen dokumentálta és bizonyította (Cs. Kiss, 2004, 9–143., 145., 415.), hogy a magyar recepció a 1990-es évektől fokozatosan önreflexívvé vált, a *normáltudományi* kutatás pályájára került, s így képes volt következetesen távortartani magát a schmitti elméletek⁵ ideológiai-politikai alkalmazásának minden formájától. A remélhetőleg kiadásra kerülő második Schmitt-könyv politológus szerzőinek írásai, problémafelvetéseiket és elméleti tartalmaikat tekintve, hasonlóképpen a normáltudományi kutatás keretei között tájékozódnak.⁶

(b) A Schmitt-kutatás politológus résztvevői – elsősorban a politikai fogalmának értelmezési változatai által inspirálva – paradigmaváltást hajtottak végre a magyar politikatudományban, amely ezzel végérvényesen elszakadt a tudományos szocializmus korszakából visszamaradt, dogmatizálódott marxista-leninista intézményközpontú strukturalista megközelítésektől. Ebben a vonatkozásban elsősorban a diszkurzív politikatudomány és politikaelmélet Szabó Márton által kezdeményezett kutatási programját, a magyar politológia „nyelvi fordulatát” kell megemlíteni (Kiss, 2015: 49–72.).

(c) A diszkurzív politikatudomány által megnyitott értelmezési horizonton lehetségessé vált a teoretikus kapcsolódás a politika- és az államelmélet között, megindult a kritikai párbeszéd a politikatudomány és az államtudomány között (vö. Balázs, 2019: 7–28.).

A SZELLEMI VERSENGÉS KIÉLEZŐDÉSE

A Schmitt-kutatásban a diskurzustípusok közötti határátlépési tilalmakat előíró demarkációs elv (szabály) figyelembe vétele és érvényben tartása a kutatók részéről alapvető módszertani és tudományetikai követelmény, mindenekeztül a tudomány indoktrinációjának, aktualpolitikai alkalmazásainak a megakadályozása érdekében. Ennek ismételt hangsúlyozását az teszi indokolttá, hogy a XXI. században kiéleződött, s új, a radikalizálódás irányába mutató „elméleti” törekvésekkel, koncepciókkal és stratégiákkal bővült az a szellemi versengés, amely a különböző társadalmi-kulturális területeken a világ nyilvános értelmezésének monopóliumáért folyik. E rendkívül komplex szerkezetű szel-

lemi versengésben a Schmitt-kutatás objektivitása, tárgyyszerűsége, igazságképesége megőrzésének döntő feltételét továbbra is a politikai és tudományos diskurzus értelmezési „logikáinak”, az ideológiakritikai és tudománykritikai elemzési síkoknak a világos megkülönböztetése jelenti. E feltételnek ki kell egészülnie a kutatók részéről azzal a felismeréssel, illetve belátással, hogy a diskurzusok államra vonatkozása, történelmi államokon belüli szerveződése kiküszöbölhetetlen egzisztenciális-strukturális tényyszerűség,⁷ s hogy ezáltal közvetlenül vagy közvetve bevonódnak az államról szóló alapdiskurzusba.⁸

Számtalan jel utal arra, hogy a szellemi versengés kiéleződése potenciális és elhárítandó veszélyforrásként jelenik meg a tudományos megismerés mikroszintjein, így a magyar Schmitt-kutatásban is. A szellemi versengés polarizálódásának egyik új fejleménye az eredetileg az Egyesült Államokban a 1980-as, 90-es években kiobbant s azóta is eszkalálódó ideológiai vita a politikailag korrekt nyelv- és fogalomhasználatról. A politikailag korrekt (politically correct) kifejezést eredetileg az Egyesült Államok Legfelső Bírósága használta a *Chisholm v. Georgia*-ügy eldöntése során, a polgári jogok alkotmányjogi értelmezésének az összefüggésében. A kérdés az volt, hogy egy tagállam perelhető-e a saját hozzájárulása nélkül, azaz rendelkezik-e szuverén mentességgel (sovereign immunity), vagy a problémát általánosítva: a szövetségi állam és a tagállamok, illetve a polgárok és az állam viszonyában melyik fél rendelkezik szuverenitással. „Gyakran az államok és nem a nép, amelynek kedvéért az államok léteznek, az a tárgy, mely figyelmünket leginkább vonzza és rabul ejti. Úgy hiszem, ez sok zavart és félreértést okoz, amely számos állami eljárásban és a tagállamok és az Egyesült Államok politikájáról szóló értekezésben egyaránt tetten érhető. Ilyesfajta helytelen vélemények és kifejezésmódok nemcsak köznyelvünkben érvényesülnek, de uralják kedélyes társasági nyelvünket is. Vajon, ha pohárköszöntőt kell mondani, az 'Egyesült Államokat' vagy az 'Egyesült Államok népét' köszöntjük? *Ez politikailag nem korrekt.* A pohárköszöntő arra irányul, hogy jelenvalóvá (láthatóvá) tegye az Unió első nagyszerű tárgyát, de csak a másodikat jeleníti meg: csak a mesterséges személyt prezentálja a természetes személyek helyett, akik az államot verbális aktsaikkal létezővé tették. Az Állam, készséggel és maradéktalanul beismerem, az ember tökéletes alkotása, de az Ember maga, ki szabad és jóra való, e földön *Isten* legnemesebb alkotása.”⁹

A kifejezés eredeti politikai-alkotmányjogi összefüggését megőrizve, de ironikus mellékjelentését elveszítve kelt új életre az 1980-as és 90-es években, amikor az amerikai egyetemeken baloldali-liberális irányultságú hallgatók a nyugati kultúrát reprezentáló „halott, fehér európai férfiak helyett” a női és nem európai szerzők, az elnyomott kisebbségek oktatásba történő bevonását szorgalmazták a diszkrimináció megakadályozása érdekében, s az oktatásban alkalmazott tudományos nyelv ellenőrzését, új nem diszkriminatív, világnézetileg-politikailag *semleges* fogalmak és szabályozás bevezetését követelték.

Az egyetem- és tudománypolitikai alkalmazásokon túlterjedve a *politically correct* (politikailag korrekt) kifejezés főnevesített formában *political correctness* (politikai korrektség) a tömegműveleteken keresztül fokozatosan közpolitikai jelentőségre tett szert, a polgári és politikai szabadság védelmét szolgáló harci fogalommá vált. Eredetileg a liberális-baloldali politikai erők antidiszkriminációs, a különböző deprivilegizált kisebbségek szabadságának, egyenlőségének (equal opportunity), emberi jogainak védelmére irányuló törekvéseit fejezte ki az elnyomó fehér és főként férfi többséggel szemben. Ez az irányzat a kisebbségvédelem, a diszkrimináció minden fajtája elleni harc tematikáit fokozatosan kizárólagos értelmezési kompetenciájába vonta, s a rasszizmus, szexizmus, feminizmus, társadalmi nemek (LMBTQ), homofóbia stb. vezérszavak mentén minden progresszív, baloldali politikai erő egyesítésére, a nyilvános diskurzusokban a politikai semlegesség liberális felfogásának az érvényre juttatására törekszik. A baloldali-liberális reakcióra a konzervatív ellenreakció a kifejezés átvétele és átértelmezése volt. A konzervatívok átvették a liberális ellenfél által bevezetett kifejezést és a szabadságjogok hagyományának védelmében kifejezetten negatív kritikai értelemben (*pc*: szólás- és vélemény szabadság korlátozása, cenzúra, újszólás stb.) kezdték használni, radikálisan elutasítva a nyilvános diskurzusok nyelv- és fogalomhasználatának, tematizációinak baloldali-liberális szabályozására irányuló törekvéseket. A negatív jelentésben felfogott *pc*-t a konzervatívok magával a liberalizmussal azonosították, s elvitták a politikai semlegesség liberális felfogásának egyetemességigényét, hangsúlyozva annak részlegességét, egyoldalú perspektivizmusát, specifikus léthelyzethez, azaz a mindenkori kultúrához és államhoz való kötöttségét.

A nyelvpolitikai harc kiélezettségét és a pozíciók relativizálódást jelzi, hogy a polgári-politikai szabadság védelmében mindkét fél *legitim* módon alkalmazza a totalitarizmus-vádat a másikkal szemben. Maga a probléma természetesen nem újkeletű, hiszen a nyilvános nyelv- és fogalomhasználat szabályozása legitim formáinak, a diskurzusellenőrzés intézményesített eljárásainak a megteremtése minden korszakban megoldandó problémát jelentett a versengő világerőtelmezések és világformálások számára.¹⁰ A vitában álló felek értelemszerűen egyetértenek abban, hogy a nyilvános nyelv- és fogalomhasználatok, kifejezés- és beszédmódok politikai, jogi, erkölcsi ellenőrzése, kritikája, illetve befolyásolása minden korban és államban elkerülhetetlen a szociális integráció és rend fenntartása érdekében (Schelsky, 1978). Így nincs ez másként a jelenkorban sem: a modern polgári-politikai szabadság, egyenlőség, igazságosság, az emberi jogok, az emberi méltóság védelme megköveteli a nyelvhasználat szabályozását. Az álláspontok azonban már gyökeresen különböznek és ütköznek, ha a politikai korrektség értelmének (funkciójának) a meghatározásáról, a nyilvános vitákban a világnézetileg-politikailag *semleges*, a másik, a vitapartner emberi méltóságát (szabadságát) nem sértő beszéd lehetőségéről van szó, vagy arról, hogy a politikailag korrekt nyelv- és fogalomhasználat ti-

lalmakat felállító szabályának mi a konkrét *normatív tartalma*, s azt az államnak, illetve más nem állami szervezeteknek milyen intézményesített eljárásokkal kellene érvényre juttatni.

A szabály érvényességi alapját a másik, az idegen – legyen az bármilyen etnikai származású, bőrszínű, kultúrájú, társadalmi állású – emberként való feltétlen tiszteletének imperatívusza képezi. Minden embernek egyenlő lehetőséggel (equal opportunity) kell rendelkeznie a szociális (gazdasági, politikai, jogi, tudományos, művészi, vallási, magánéleti) versengésben a saját szabad önmegvalósítására, függetlenül attól, hogy a többséghez vagy kisebbséghez tartozik. A *pc* megalapozása során egyrészt radikálisan szakítani próbálnak azzal az egzisztenciális politikai elképzeléssel, amely szerint a másik, az idegen potenciálisan és rendkívüli helyzetben valóságosan politikai ellenfélle, illetve ellenséggé válhat (vö. Schmitt, 2002: 19.), másrészt a mindenki egyenlő szabadsága (equal liberty) megteremtésének követelményéből kiindulva a politikai jelenségvilágot az erkölcsi-etikai értékszféra felől normatív módon értelmezik. A *pc*-imperatívusz arra kötelezi a nyilvános diskurzusok résztvevőit, hogy a másikkal, az idegennel kapcsolatos nyelvi megnyilatkozásaikban kizárólag politikailag semleges, az emberi méltóságot nem sértő szavakat, fogalmakat, kifejezéseket, mondatokat használjanak, amelyeket ún. *pc*-szótárakban rögzítenek, „kanonizálnak” és dogmatikus jelentéssel ruháznak fel. A modernitás történelmi-politikai tapasztalatai alapján azonban nyilvánvaló, hogy a *pc*-imperatívusz megalapozásnak normatív-értékelméleti formája nem érvényteleníti a politikai ideológiai „logikáját”, nem teszi semlegessé, világnézet- és politikamentessé a nyilvános beszédet, éppen ellenkezőleg: újfajta intenzitással ruházza fel a nyelvpolitikai harcot s a szemben álló feleket szükségképpen átlendíti a politikai mítoszképződés síkjára.¹¹

E vita jelentőségét tanúsítja az a tény, hogy a politikai korrektség elvének és szabályának *ellentétes* politikai interpretációi napjainkra – legalábbis a nyugati-euroatlanti kultúrkörhöz tartozó államokban – már döntő mértékben befolyásolják és alakítják a nyilvánosság tereiben folyó szellemi összeütközéseket, melyek végső (egzisztenciális) indítéka az értelmezési fölény, illetve monopólium megszerzése, megtartása és kiterjesztése.¹²

Ezzel összefüggésben a szellemi versengés ideológiai erőterében két figyelemre méltó változás, illetve átrendeződés figyelhető meg. A politikai korrektség által megszállt tematikákban kétpólusúvá vált az értelmezések tere, a modern politikai vezéreszmék hagyományos mintázata átalakult, bevett megkülönböztetései relativizálódtak: lényegében minden álláspont a liberalizmus (baloldal) és a konzervativizmus (jobboldal) szembenállása által meghatározott diskurzustérben rendeződik el. Ez a fejlemény a kifejezés jelentésszerkezetének a megváltozásához vezetett: a politikai korrektség egyfajta ernyő-, illetve gyűjtőfogalommá válva összeolvadt azzal a *liberális ideológiakritikai* nyelvi szabályozással, amelynek funkciója a totalitárius fenyegetés világnézeti-fogalmi

semlegesítése, korlátozása, ellenőrzése a demokrácia, a jogállam, az emberi jogok politikai-alkotmányjogi védelme érdekében, s amelyet az európai centrumállamok a második világháború, illetve a hidegháború utáni korszakban alakítottak ki.

A hidegháború után a liberalizmus a totalitarizmus, s általában a diktatórikus-autokratikus hatalomgyakorlási formák *kizárólagos* politikai ellenfogalmává és – minden progresszív világnézeti impulzus egyesítésére, kifejezésére törekedve – *szinkretikus*sá vált. Napjainkban ez a liberális szinkretizmus vagy szinkretikus liberalizmus, itt nem tárgyalható strukturális okoknak és feltételeknek köszönhetően, nagymértékben uralja a világ nyilvános értelmezését,¹³ meghatározza a nyilvános diskurzusokban használt nyelv, kifejezés- és beszédmód szabályait. A liberális szinkretizmus a globalizáció ideológiájaként a pluralista-multikulturalista internacionalizmus harci fogalmaival hatékonyan és látványosan relativizálja a hagyományos baloldali-jobboldali megkülönböztetést. A relativizálás elméleti hátterét a politikai problémájának normatív-értékelméleti nézőpontból történő megoldása,¹⁴ a liberális felfogás egyetemes érvénnyel történő felruházása és érvényre jutatása képezi. Az európai integrációban a demokrácia jellegéről, az államiság helyes értelmezéséről folyó politikai-ideológiai viták fejleményei azt mutatják, hogy a szinkretikus liberalizmus által egyesített, a liberális demokrácia, jogállamiság, emberi jogok hívószavakra egyszerűsített értelmezési komplexumot a maga politikailag korrekt nyelvhasználati szabályaival – az elvileg szélsőbaloldali (kommunista, anarchista), baloldali (szociáldemokrata, zöld) és keresztény-konzervatív politikai erők egyetértésével és támogatásával – általános érvényűvé nyilvánították, s az államról, Európa jövőjéről szóló politikai diskurzusban kizárólagossá tették. A modernitás filozófiai-politikai utópiáiból, „nagy elbeszéléseiből” kiábrándult baloldali kritikai értelmiség által konstruált és propagált posztmodern világértelmezés, az ún. kritikai elméletek legújabb változatai is, lényegében ennek a szinkretikus liberalizmusnak a filozófiai kifejeződései.

A VESZÉLYESSÉG-TOPOSZ ÉRVÉNYESSÉGE

A világ nyilvános értelmezésének monopóliumáért folytatott szellemi harc – a politikai korrektségről folytatott nyelvpolitikai vitával, a hidegháború utáni XX–XXI. századi liberalizmus szinkretikus újjászerveződésével és globális világformálásra irányuló törekvésével – a kieléződés új szakaszába lépett, amelyben látványosan megnőtt a társadalomtudományi kutatások indoktrinációjának a veszélye.¹⁵ A kommunista rendszerek és a hidegháború korszakának szellemét sok vonatkozásban visszaidéző új helyzet különös aktualitást kölcsönöz a magyar Schmitt-kutatásnak, amely szembeszegül a nyugati-euroatlanti Schmitt-recepcióban *még mindig* érvényesülő negatív értelmezési toposzsal és

annak ideológiai, aktuálpolitikai alkalmazásaival.¹⁶ Eszerint Carl Schmitt a „Harmadik Birodalom koronajogásza”, a nemzetiszocialista hatalomátvétel alkotmányjogi előkészítője és apológétája, a modernitás egyik „sötét”, totalitárius gondolkodója, aki a demokratikus állami-politikai létezés feltételeit veszélyeztető antiliberalis „elméleteket” dolgozott ki.

A veszélyesség-toposz képviselői azt állítják, hogy Schmitt politikai teológiáról, szuverenitásról, diktatúráról, demokráciáról, a politikai fogalmáról, legitimitásról, alkotmányról, totális államról és totális háborúról, nagytérrendekről, a Föld új nomoszáról alkotott elméletei *még mindig* szellemi fenyegetést jelentenek a plurálisan-multikulturálisan szerveződő nyitott társadalom, az emberi jogok, a jogállamiság eszméinek elkötelezett tudományos megismerés és a szabad világ demokratikus politikaformálása számára. A szellemi versengésnek a szinkretikus liberalizmus által nagymértékben uralt új helyzetében néhány politológus, politikai filozófus, kritikai értelmiségi, egyetértésben néhány politikussal, *még mindig* úgy véli, hogy a veszélyesség-toposz továbbra is jól bevethető ideológiai fegyver a politikai ellenfél „náciként” történő leleplezésére, lejáratására, hiteltelenítésére, végső soron szellemi megsemmisítésére, s hogy a politikának és a tudománynak *még mindig* közös kötelező feladata a Schmitt-veszély ideológiakritikai elhárítása, ami következményeit tekintve a politikai jelenségvilág leírásában vagy az elméletalkotásban felhasznált Schmitt-interpretációk leleplezését, intellektuális megsemmisítését jelenti.¹⁷ Ennek során kifejezetten vagy hallgatólagosan arra hivatkoznak, hogy csak így lehet érvényesíteni a politikailag korrekt nyelv- és fogalomhasználat szabályát s ezzel megakadályozni a közbeszéd „náci kifejezésekkel” történő beszennyezését és megőrizni a tudományos nyelv „tisztaságát”, s hogy csak így lehet a tudomány eszközeivel megvédeni a liberális demokratikus jogállamot, az emberi jogokat a diktatórikus-autokratikus törekvésekkel szemben.

Carl Schmitt személyének és művének démonizálása, szellemi-politikai veszélyességének tematizálása, ébren tartása napjainkban már korántsem tekinthető egységes és hatóképes kutatási programnak. A nyugati-euroatlani recepció alakulása, az értelmezési versengés kiélezettsége arról tanúskodik, hogy a politikai korrektséget a nyilvános diskurzusok nyelvi szabályozásaként elfogadók táborának Schmitt-ellenessége is figyelemre méltó kétértelműségekkel terhelt. A mainstream álláspont ugyanis – tekintettel Schmitt elméleteinek igazságtartalmában, emergenciaképességében rejlő intellektuális erőre, az állammal foglalkozó tudományokhoz, a politika- és jogfilozófiához intézett kihívásaira, s különösen a politikai problémájának megkerülhetetlen aktualizására – erősen megosztott. Az egyik, elsősorban a francia és részben német recepcióban érvényesülő értelmezési irány a *pc* szabályát mereven követve, Schmitt nemzetiszocialista kollaborációjára, antiszemitizmusára hivatkozva elutasítja az elméletek igazságtartalmának tárgyyszerű vizsgálatát, illetve azokat a náci rezsim pusztá legitimációinak tekinti. Ezzel szemben a másik, első-

sorban a német, az angol, az amerikai recepcióban érvényesülő értelmezési irány fontosnak tartja az elméletek tárgyyszerű megismerését, két okból is: egyfelől Schmitt tabuktól, ideológiai-politikai előítéletektől mentes látásmódja olyan problémákra hívja fel a figyelmet, amelyekkel a jelenkori politikai élet szereplőinek is szembe kell nézni, másfelől fontos, a saját megközelítésük számára termékeny problémafelvetéseket, kiindulópontokat nyernek Schmitt elméleteiből. A helyzet szemléltetésére elegendő két fejlemény megemlézése. A francia Schmitt-recepcióban például erősen relativizálódott a baloldal–jobboldal megkülönböztetése, s ezzel megkérdőjeleződött az ideológiakritikai megközelítés érvényessége, csökkent az ilyen szemléletű írások száma. Kiss Lajos András szerint a „baloldalinak” mondott filozófusok jó része, mint a francia Etienne Balibar vagy az olasz Giorgio Agamben, Antonio Negri ugyanúgy viszonyítási pontnak, példának tekintik Schmitt elméleteit, mint az „új jobboldali” Alain de Benoist. Ilyenformán a Schmitt-pártiság vagy a Schmitt-ellenesség nem a baloldal–jobboldal megkülönböztetés mentén szerveződik, inkább a politikai filozófiát és az államelméletet megújítani akarók és a hagyományosabb keretben gondolkodók között van az ellentét (vö. Kiss, 2009: 23–33, 67–83.; Techet, 2010: 53–63.). A radikális baloldali posztmarxista gondolkodók elméletalkotási kísérleteik során hasonlóképpen gyakran és több ponton kapcsolódnak Carl Schmitt munkáihoz. Ezt a tendenciát szemlélteti többek között a belga Chantal Mouffe munkássága, (vö. Horváth, 2016a: 123–138.; Horváth 2016b: 8–24.; Horváth, 2019: 264–281.) vagy az a tény, hogy a posztmarxista *Telos* folyóirat az 1984 és 2017 közötti időszakban több mint százharminc, Schmitt munkásságát tárgyaló írást közölt.

Mindennek ellenére a nyugati-euroatlanti recepcióban *még mindig* jelen van az a sajátos, a tudomány és politika határterületén tenyésző, a tömeg- és szociális médiumok által támogatott, terjesztett „kétéltű” műfaj,¹⁸ amelynek funkciója a kényelmetlen, a mainstream-mel szemben álló szerzők, tudományos tények, tartalmak semlegesítése, a szellemi kontroll fenntartása, a nyilvános indoktrináció, végső soron a szinkretikus liberalizmus világegyetemértelmezési monopóliumigényének az érvényre juttatása.

Erre szolgál szemléletes példával Vilmos Holczhauser Schmitt-ről szóló monográfiája, amelyben a szerző a tudománykritikailag nem ellenőrizhető interpretációkat tekinti a német Schmitt-irodalom alapvető módszertani problémájának. „Módszertani kérdések szempontjából a Schmitt-irodalom érdekes kísérleti terep. Feltehetőleg az egyetlen kutatási terület, amelyen az anything goes elve majdhogynem korlátlanul érvényesül. Itt olyan gondolati modellek és értelmezési formulák uralkodnak, amelyek más tudományokban elképzelhetetlenek lennének; az elvtelenség és kritikátlanság jeleinek, tárgyyszerűtlen polémiának, bizonyonnyal dilettantizmusnak számítanak. Bizonyított eredmények alig vannak. Az irodalomban lévő ellentmondásokat megnyugtatóan azzal a pótlólagosan érvényes klauzulával (salvatorischer Klausel) magyaráz-

zák, hogy azok a tárgyban lévő ellentmondások (contradictio in objecto) tünete. Ezzel szemben csodálatra méltó bőségben tenyészik a hamis állítások, feltételezések, nem ellenőrizhető hozzárendelések minden fajtája. Ezért az állapotért megítésem szerint egy tudományszociológiai ok a felelős: gyakorlatilag hiányzik a kritikai tudományos nyilvánosság. Carl Schmitt-ügyben alig lehet olyan tévedéseket elkövetni, amelyekkel szakmailag bárkit diszkvalifikálnának – mindaddig, amíg csak leleplez, elítél, figyelmeztet. Carl Schmitt esetében hatályon kívül helyeznek minden elővigyázatot, egyébként tűrhetően működő magán vagy intézményesített ellenőrzési mechanizmust. Mindez természetesen a szélesebb kulturális miliőre érvényes, a kulturális heti folyóiratokra nagyobb mértékben mint a tudományra [...] Kevésbé a tárgyi pontosságon múlik a dolog, egy politikai-erkölcsi integrációs rituáléről van szó. Nem a tévedés jár szociális hátrányokkal, hanem az objektivitásra irányuló kísérlet. Schmittnek a Harmadik Birodalomban tett kijelentéseit és cselekvéseinek indítékait olyan mércék szerint ítélik meg, amelyek csak a szabadságon alapuló demokráciában, a jogállamban érvényesek. A szabadságba beleszületett és a szabadság által elkényeztetett nemzedék már nem tesz különbséget a normális és a kivételes állapot, a diktatúra hermeneutikája között. Jobban mondva: ismerik, de fordítva alkalmazzák. Carl Schmitt Harmadik Birodalomban született írásainak nem pusztán plakátszerű feldolgozása már csak olyan szerzőktől várható el, akik a saját tapasztalatukból ismerik a diktatúra hermeneutikáját.” (Holczhauser, 1990: 259.)

Mindent egybevetve, a szellemi versengés vázolt új helyzete összhatásában egy újabb teherterítelt jelent a magyar Schmitt-kutatás számára. Ha igaz az állítás, mely szerint a nyugati-euroatlanti kultúrkörben a globalizáció ideológiájának, a szinkretikus vagy posztmodern liberalizmusnak köszönhetően a társadalomtudományokban is megjelentek a politikailag korrekt nyelv- és fogalomhasználat bevezetésére, s ezzel a tudományos nyelv és vita ideológiai ellenőrzésére irányuló törekvések, akkor az objektivitási-tárgyszerűségi követelményeknek megfelelő Schmitt-recepciók is újra ki vannak téve az indoktrináció veszélyének. A nemzetiszocialista rendszerrel együttműködő keresztény, konzervatív, fehér, európai férfi Carl Schmitt tudományos és filozófiai szempontból egyaránt nagyhatású elméletei ugyanis többnyire olyan irritáló problémafelvetésekből, fogalmakból, antiliberalis jelentésadásokból épülnek fel,¹⁹ amelyek nem felelnek meg sem a politikai korrektség szabályának, sem a modern politikafilozófia elvárásainak.²⁰

A kiadásra váró kötet azért kapta *Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció* alcímet (vö. 6. lábjegyzet), hogy figyelmeztessen az új veszélyforrásra,²¹ s hogy ezzel is őrizze a magyar Schmitt-recepció által eddig elért, az első és második Schmitt-könyv által dokumentált tudományos eredményeket, valamint érvényben tartsa azt a tudományos konszenzust, amelyet a kutatók az első konferencián való részvételükkel (2002) megkötöttek és a második kon-

ferencián (2010)²² megerősítettek. Recepciótörténeti szempontból, valamint a tudományos megismerés depolitizálására törekvő szinoptikus értelmezési módszer alkalmazásával a készülő második kötet az első Schmitt-könyvhöz kapcsolódik, a szemantikai tények objektív nyelvén beszélve az indoktrináció minden formájával, így a politikailag korrekt nyelvhasználat társadalomtudományi megjelenésével való szembeszegülést példázza, és védi a tudományos megismerés szabadságát. Ennek bizonyításaként, a konszenzus első megfogalmazásával, valamint a kutatási eredmények értékelésével kapcsolatban két szövegrészt idézünk a „harmadik találkozás” metaforájával (vö. Cs. Kiss, 2004: 17–143.) jellemzett első Schmitt-könyvből. „Schmitt jogtudományának politikaira vonatkoztatottsága és metafizikai-politikai döntése, amelyet a kortársak és az utókor a náci totalitárius rezsimmel való kollaborációként ítélték el, látszólag lehetetlenné teszik az életmű ideológia- és politikamentes értelmezését és értékelését. A totalitárius sokk és a kollaboráció bűne miatt az értelmezők, tudatosan, mint például Lukács György, vagy öntudatlanul, mint például a tiszta tudományosság állítólagos képviselői, a politikai ellenség, azaz a liberális, a szocialista, a kommunista [...] nézőpontjából közelítenek Schmitt művéhez és személyiségéhez. Ezért aztán az életmű értelmezésének kiindulópontjával szolgáló előfeltevések lényegében világnézeti előítéletekként működő végső értékálláspontok, amelyekből Schmitt-tet csak elítélni lehet, de megérteni nem. Ha az értelmező a politikai ellenség nézőpontjából közelít tárgyhöz, akkor eleve rejtve maradnak számára a mű és a személyiség azon vonatkozásai és problematikái, amelyekből egyfajta intő példa gyanánt nem pusztán tanulni lehet, hanem amelyek a mű egészét, illetve egyes részmegoldásait eredeti alkotásokként jelenítik meg s a szerző személyiségének inkognitóját, már amennyire ez emberileg lehetséges, hozzáférhetővé teszik. Többek között csak ekkor válik láthatóvá, hogy Schmitt a jogtudományt a teológiai, filozófiai és szociológiai nézőpontok integrálásával eredeti módon továbbfejlesztette, új emergenciaszintre emelte, az európai jogi és politikai gondolkodást olyan nézőponttal és problematikákkal gazdagította, amelyek a tudományos kutatásban és oktatásban, az alkotmányjog és nemzetközi jog gyakorlatában egyszerűen megkerülhetetlenek. Ezért Schmitt és a magyar szellemtudomány harmadik találkozása kapcsán joggal merül fel a kérdés, hogy lehetséges-e [...] Schmitt életművét a tudományos vitában világnézeti-ideológiai előfeltevésektől, a barát és ellenség létszerű politikai megkülönböztetéseitől függetlenül, objektív módon és tisztán tárgyszerűen értelmezni; lehetséges-e a Schmitt-recepció értelmezési stratégiáit kizárólag a tudományon belül, a vitában résztvevők által kölcsönösen elfogadott, azaz mindenki számára *szinoptikus* nézőpontból a tárgy sérelme nélkül körvonalazni? A szinoptikus nézőpont kölcsönös elfogadása ugyanis azzal a (funkcionális) következménnyel jár, hogy az értelmezők világnézeti-ideológiai álláspontja, a megismerési érdeklődés tematikus irányának meghatározásán túl, csupán a tudományos vita körforgá-

sába történő belépés „kapujaként” szolgál. Carl Schmitt magyar recepciójának története, mint látni fogjuk, azt bizonyítja, hogy a magyar filozófiai-tudományos kultúra, szellemi önállóságának kiküzdésével párhuzamosan fokozatosan éretté és alkalmassá vált a megértés és elsajátítás ilyen módjára.” (Cs. Kiss, 2004: 14–15.). „A harmadik találkozás eseményei és végkifejlete nyilvánvalóvá tették, hogy a magyar filozófiai-tudományos kultúrában Carl Schmitt életművéhez és személyéhez való viszonyulást döntően a tudományos kutatás érvényességi igényei határozzák meg, nem pedig ideológiai-politikai szempontok és elvárások. A magyar Schmitt-recepció ezzel végérvényesen átkerült a tudományos diskurzus illetékességi területére, pontosabban visszakerült oda, ahová a dolog természete szerint való. *E fordulat azzal a következménnyel jár, hogy ezután már Schmitt világnézeti-ideológiai vagy szakértői-politikai diskurzusba történő felhasználása is, már amennyiben komolyságát meg kívánja őrizni, szükségképpen tudományra vonatkoztatott marad, azaz függ a recepció folyamatban aktuálisan elért emergenciac szintjétől.* Ezt a fejleményt nem csupán a tematikai horizont tágulása, a világnézeti-ideológiai eredetű értékítéletek hiánya vagy azok indirektté válása jelzi, hanem a recepció diskurzus önreflexivitásának a fokozódása is.” (Cs. Kiss, 2004: 415.)

A magyar Schmitt-kutatást a tudományon belül tartó konszenzus – mint azt Balogh László Levente teljes joggal hangsúlyozza – nem a politikai, hanem a tudományos korrektség elvén²³ alapul. A tudományos korrektség lényegét tekintve a demarkációs elvnek (szabálynak) a tudományetikai kifejezése, amely szigorúan megvonja a tudományos és politikai diskurzusok közötti értelemhatárt, s ezzel lehetővé teszi Schmitt szövegeinek előzetes világnézeti-politikai értékítéletektől független értelmezését, az elméleti tartalmak emergenciac szempontú tudományimmanens értékelését. A tudományos korrektség – vagy Max Weberet idézve: az igazság ügyének elkötelezett intellektuális tisztesség (intellektuelle Redlichkeit) – a szövegek interpretációja során megköveteli a kutatóktól a lemondást az ideológiakritikai-politikai alkalmazás minden formájáról,²⁴ ellenkező esetben ellentmondásba kerülnek, ahogy mondani szokás: tudományos lelkiismeretükkel. Az ilyesfajta lemondás, az előzetes világnézeti-politikai állásfoglalások zárójelbe helyezése,²⁵ annál is inkább lehetséges, mivel a kötet szerzőinek nagy része „a saját tapasztalatából ismeri a diktatúra hermeneutikáját”, s ennek megfelelően egyfajta tapasztalati-intuitív magától értetődőség számukra, hogy Carl Schmitt írásainak elfogulatlan, tárgyyszerű értelmezését nem a politikai, hanem kizárólag a tudományos korrektség teszi lehetővé. Ezzel összefüggésben azt is világosan kell látniuk, hogy csak ilyen módon járulhatnak hozzá az államról szóló tudományos viták depolitizálásához, teoretikus megbékítéséhez és kiegyenlítéséhez, a demarkációprobléma elméleti és gyakorlati fontosságának a belátásához, s összességében a magyar államtudományi kutatás és oktatás színvonalának emelkedéséhez.²⁶

E konszenzussal a magyar recepció leginkább a német Schmitt-kutatáshoz (vö. Mehring, 2018), s elsősorban azokhoz a szerzőkhöz kapcsolódik – így mindenekelőtt Helmuth Quaristhoz, Hans Barionhoz, Werner Weberhez, Ernst-Wolfgang Böckenfördéhez, Vilmos Holczhauserhez, Günther Maschkéhoz, Henning Ottmannhoz, Reinhardt Mehringhez, Rüdiger Voigthoz, a münsteri iskola képviselőihez (vö. Balogh László Levente, 2021: 254–263.) –, akik a második világháborút követően írásaikkal fokozatosan érvénytelenítették a német filozófiai-tudományos közösség által Carl Schmittre kirótt anatómiát. Schmitt tudományos életből való kizárásának indítékát, ennek értelmezését és megítélését Vilmos Holczhauser négy állításban foglalja össze: „Carl Schmitt integrációs tényező a háború utáni értelmiségi nemzedékek számára. Az »erkölcsi« megtisztulás és a múlton való úrrá levés szimbólumává, eszközévé és mentségévé (Alibi) vált. A 'demokratikus tudósközársaság' megvonta tőle az állampolgárságot. Az, ahogyan ez megtörtént, a kultúratörténet legvisszataszítóbb rituális gyilkosságai közé tartozik.” (Holczhauser, 1990: 272.)²⁷

A kötet szerzőinek közös meggyőződése, hogy Carl Schmitt a második konferencia és e monografikus tanulmánykötetben résztvevő kutatók körének kiterjesztésével, a Schmitt-recepció tudományosságával kapcsolatos korábbi egyetértés megerősítésével végleg visszanyerte „állampolgárságát”, legalábbis „a magyar tudósok köztársaságában”. A magyar Schmitt-kutatás ezzel hozzájárul a nyugati-euroatlanti recepciókban egyre inkább uralkodóvá váló tendencia erősítéséhez, amely Carl Schmitt klasszikus szerzőként való elismerésében nyilvánul meg.²⁸

Mindehhez azonban – nem feledve a nemzetiszocialista rezsimmel való kollaboráció, az antiszemita beállítódás és megnyilvánulások szemantikai tényeit (vö. Cs. Kiss, 2021: 959–1031.) – szükséges hozzáfűzni egy megfontolásra méltó, eddigi tudásunk elmélyítésére vagy akár további kutatásra, vitára ösztönző megjegyzést. Kétségtelen tény, hogy a tendenciává váló pozitív tudományos fogadtatás és megítélés Carl Schmitt vitathatatlanul eredeti életművének szól. De a kérdés végül is az, miben rejlik, illetve hogyan lehetséges ilyesfajta eredetiség, amelyet műveinek hatástörténete, problémafelvetéseihez, elméleteihez történő konstruktív tudományos-filozófiai kapcsolódások sokasága egyértelműen bizonyítanak. Amit ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell: Carl Schmitt tudományos eredetisége (alkotó kreativitása) nemcsak személyiségének szubjektív adottságaiban rejlett, hanem teoretikus beállítódásában, amely a jogtudományhoz való következetes viszonyának tényeiben nyilvánult meg. Itt egyszerűen arról van szó, hogy közjogász jogtudósként szigorúan a jogtudományi megismerés keretein belül, a tudományos igazság és objektivitás eszméinek elköteleződve kutatott és alkotott. Tudományos eredetiség nem lehetséges az igazság ügyének való elköteleződés nélkül, a kettő nem választható el, a tudományban egymást feltételezve alkotnak személyiséget és műveket. Lényegében az így értett eredetiségnek az előfeltétele és megnyilvánu-

lása, ahogyan Carl Schmitt a maga módján (értsd: saját filozófiai előfeltevései alapján) Max Weber követve és kritikailag átértelmezve, kísérletet tett a demarkációprobléma megoldására.

DEMARKÁCIÓPROBLÉMA

A demarkációprobléma megoldása szempontjából mértékadó forrásnak két írás, a *Politikai teológia* és *A politikai fogalma* tekinthető, amelyekben Schmitt hallgatólagosan végrehajtja, megindokolja, de egyúttal filozófiailag – a szocialitás egzisztenciaontológiai átértelmezésével – el is rejti a jogtudományi megismerés szociológiai fordulatát.²⁹ A fordulat viszonylag jól nyomon követhető, de különböző, itt nem részletezhető okokból nehezen rekonstruálható a politikai, a legitimitás, a szuverenitás, a demokrácia, a diktatúra fogalmait, a konkrét alkotmányos helyzetet elemző írásokban, amelyek összességükben az államelmélet újra alapozására és kifejtésére irányuló vállalkozás részmunkáinak tekinthetők. Ugyanakkor egy ilyen rekonstrukció nélkül nem érthető meg sem a jogtudományi államtani kutatási programban végrehajtott nézőpontváltás, sem az államtan (Staatslehre) és alkotmánytan (Verfassungslehre) elhatárolása, sem a demarkációprobléma megoldása. Ez utóbbihoz – a jogtudományi megismerés és a politika közötti értelemhatár megvonásának megértéséhez – *A politikai fogalmának* különféle indíttatású kritikáira adott válaszában maga Schmitt adja a kiindulópontokat. Így annak, aki az írás elemzésére vállalkozik, szembe kell néznie a szociológiai fordulat és a határmegvonás szemantikai tényeivel,³⁰ következtetéseiben ajánlatos figyelembe vennie és megfontolnia Schmitt ellenvetéseit, helyesbítő megjegyzéseit, amelyek egy hosszú, több évtizedes tapasztalat sűrített kifejeződései.

Az ellenvetéseket, illetve megjegyzéseket – amelyek a „köztes helyzet” állam- és jogelméleti nézőpontjából (Cs. Kiss, 2004: 9–10.) egyfelől összefoglalóan megismétlik Schmitt jogtudományi-államtani álláspontjának lényeges elemeit, másfelől elhárítják a vádakot – négy tematikus csoportba rendezve (címezettek köre, filozófiai előfeltevések, fogalomalkotás, paradoxonok) mutatjuk be.

(1) Az írás címezettjei, a megvitatásban illetékes diszciplináknak és diskurzusoknak a kijelölése. Az írás „tulajdonképpeni” címezettjei a közjogászok, „a *jus publicum Europaeum* szakértői”, azaz „jogászok és történészek”.³¹ Az állítás a szellemtudományokon belül alapvetően a jogtudomány és a hozzá kapcsolódó történetírás megismerési illetékességét, illetve felelősségét rögzíti, közelebbről azt, hogy a szöveget az államelmélet megalapozásával, „tárgyi kifejtésével”, igazolásával kapcsolatos államjogtani viták kontextusába helyezve kell értelmezni. „Az 1932-es utószó kiemelte e munka szigorúan *didaktikus jellegét* és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy mindaz, amit itt a politikai fogalmáról

mondunk, „egy mérhetetlen probléma *elméleti körülhatárolásának*” tekintendő. Más szavakkal kifejezve, *meghatározott jogtudományi kérdések számára kell kijelölni az elméleti kereteket, hogy végre rendezni tudjuk ezt az összekuszált tematikát, s hogy egyúttal rálelhessünk fogalmainak topikájára.*” (Schmitt, 2002: 7. – kiemelés: Cs. K. L.) Az Utószó rögzíti, hogy az „egyes tételket a *tárgyi kifejtés kiindulópontjaiként*” kell felfogni (Schmitt, 2002: 68. – kiemelés: Cs. K. L.). Az írás kizárólag a jogtudományi államtan megalapozásának összefüggésben értelmezhető, figyelmeztetésként vagy felszólításként is felfogható alapállítása: „Az állam fogalma előfeltételezi a politikai fogalmát.” (Schmitt, 2002: 15.) A megalapozó állítás egyfelől jelzi és meghatározza az államtani kutatási program irányváltását, másfelől kritikája és ellentézise a jogpozitista normativizmus jogállamfelfogásának, amely „Az állam fogalma előfeltételezi a jogi fogalmát” állítás formájában adható vissza.”³²

Schmitt hangsúlyozza, jóllehet a fogalmi meghatározás elvontnak és „ezretikusnak” tűnik, de „pontosan a megfelelő helyen van”, a „maga provokáló tézisszerű egyszerűségével kifejezésre juttatja”, hogy *kik* az írás elsődleges címzettjei, és a diskurzus melyik típusáról van szó. „Az utószó e címzettekre való hivatkozással nyeri el értelmét, mert kiemeli mind a »mérhetetlen probléma elméleti körülhatárolásának« a szándékát, mind az ábrázolás szigorúan didaktikus jellegét.” (Schmitt, 2002: 10.) Schmitt a címzettek körének elhatárolásával, legalábbis a jogászok és történészek számára, világosan és egyértelműen rögzíti, hogy itt elsődlegesen és alapvetően az államelmélet megalapozásának, kifejtésének és igazolásának jogtudományon belüli diskurzusairól van szó.³³ De egyúttal, tekintettel az írás öntudatlan és tudatos félreértelmezéseire, a kétségeit is jelzi a tekintetben, hogy érdemes volt-e „a kifejtést az elvontságnak ezen az első pillantásra átláthatatlan szintjén” kezdeni, „mivel már gyakran az első mondat dönt egy publikáció sorsáról” (uo.).

A politikai problémájának fogalmi megragadására irányuló kísérlet értelemszerűen kihívást jelentett és jelent napjainkban is a teológusok és a filozófusok számára is. Ezzel kapcsolatban Schmitt ismételtelen megjegyzi, hogy a módszertani és tárgyi kapcsolódás és párhuzam, valamint a „közös nyelvnek” a szellemtudományi diszciplínák szétforgácsolódásából eredő összezavarodása ellenére, továbbra is érvényben kell tartani mind a teológia és a jogtudomány, mind a jogtudomány és a filozófia, mind a jogtudomány és politika elválasztását. „Ebben a beszámolóban a kölcsönös megértés kétségkívül új, rendkívüli nehézségei kerülnek napvilágra, úgyhogy a közös problematika meggyőző körülhatárolása majdnem lehetetlenné válik. A *Silete theologie!* mondása, amit az állami korszak kezdetén a nemzetközi jog egyik képviselője kiáltott oda mindkét hitfelekezet teológusainak, *még mindig érvényes és hat.* Szellemtudományi tan- és kutatásügyi rendszerünk munkamegosztáson alapuló szétforgácsolódása összezavarta a közös nyelvet és az olyan fogalmak esetén válik csaknem elkerülhetlenné az *itio in partes*, mint a barát és ellenség. Az a büsz-

ke öntudat, amely az állami korszak ama *Silete!* felszólításából sugárzott, e korszak végének jogászainál nagymértékben veszendőbe ment. Ma sokan az erkölcszociológiai természetjog előfeltevéseiben, vagy akár értékfilozófiai generálklauzulákban keresnek támasztékot és felértékelési lehetőségeket. A XIX. század törvénypozitivizmusa már nem megfelelő és nyilvánvaló a klasszikus legalitás fogalmaival történő forradalmi visszaélés is.” (Schmitt, 2002: 12.) Egyfelől a teológiával és a filozófiával, másfelől a jognak a társadalomtechnikai alkalmazásra (legalitásrendszerre) történő redukciójával szemben a közjogász „defenzív köztes helyzetbe” került, amely elkerülhetetlenné teszi az újkori állam kialakulásával létrejött eredeti pozíciójának és elméleti üzenetének az újrafogalmazását, s ezzel a diszciplínák és diskurzusok közötti határok világos megvonását. „Az ily módon összekuszált helyzet már egyedül önmagában igazolná a politikai fogalmáról szóló, sok éve hozzáférhetetlenné vált írás új-ranyomását, hogy egy autentikus dokumentumot meg lehessen menteni a hamis mitizálástól és vissza lehessen adni eredeti, tisztázó rendeltetésének igazi mondanivalóját.” (Uo.)³⁴

(2) A jogtudományi megismerés filozófiai előfeltevései. A politikai fogalmának meghatározása során Schmitt egyértelművé tette ugyan egzisztenciaontológiai álláspontját, de részletesen, kellő világossággal nem indokolta meg. Filozófiai előfeltevéseinek megvilágítására utólag, *A partizán elméletének* megírását, az abszolút ellenség fogalmának a kifejtését követően szánta rá magát az eredeti szöveghez fűzött kiegészítő utalás formájában: „A hagyományos fakultások és a tudományágaik zátonyra futott alternatíváiban a bártot és ellenséget vagy *démonizálják* (azaz mitologizálják – Cs. K. L.), vagy *normatív* módon átértelmezik, vagy értékfilozófiailag eljárva az érték és értéktelenség ellentétességeibe helyezik.” Ezzel összefüggésben hangsúlyozza, csak az értekezés figyelmes olvasói, Leo Strauss és Helmuth Kuhn vették észre, hogy a politikai problémájának kutatása számára kellett „szabad pályát teremtenünk, nehogy már a start előtt megrekedjünk”, s hogy „itt valami másról volt szó, mint a »tárgyi területek« vagy akár az »értékszféra autonómiájáról«” (Schmitt, 2002: 87).³⁵

Helmuth Kuhn recenziójával kapcsolatos benyomását Schmitt 1933. április 20-án a következő naplóbejegyzésben rögzítette: „Egy zsidó ostoba cikke a *Kant-Studien*ben az én politikai fogalmamról; pimasz és arcátlan.” (Mehring, 2018: 278.). A hatástörténeti tárgyyszerűség érdekében azonban, mint erre Mehring felhívja a figyelmét, szükséges megjegyezni, hogy Schmittnek a recenzióhoz fűzött megjegyzései több vonatkozásban is elismerőek. Ez arra utal, hogy minden bosszankodása ellenére képes volt Kuhn kritikáját objektíven olvasni, és az értékeléséhez a későbbiekben is tartani magát. A kritika, mint az a Schmittnek megküldött recenzióhoz mellékelte kísérőlevélből kiderül, „a recenzióban ajánlott tartózkodáson túllépve” arra irányul, hogy „felfedje az írásban elrejtett nihilizmust”, és visszavezesse „önmagához, saját filozófiai

tudatához”, megmutatva, „hogyan ered belőle egyáltalán a tartalom iránti radikális kérdés, amely azonos a jóra irányuló szókratészi kérdéssel. Ez a kérdés, valójában minden filozófia és államfilozófia elkerülhetetlen előfeltételeként, az egyedül pozitív a kritikámban. Az Ön írása azért tűnik számomra jelentősnek, mert pontosan ahhoz a ponthoz vezet, ahol ez az őszinteség (Ehrlichkeit) többé már nem kerülhető meg.” (Uo.). Kuhn a politikai fogalmával s – annak az államtan megalapozásában, a részelméletek kifejtésében játszott alapvető fontosságára tekintettel – lényegében Schmitt egész munkásságával szemben Heidegger lételfeledés-vádját fogalmazta meg, majd a filozófiai felvilágosodás konzervatív nézőpontjából a politikai értelmére irányuló tulajdonképpeni kérdés megismétlésére szólítja fel a jogtudományt. A recenzióban megfogalmazott negatív kritika három elemét tanulságos kiemelni:

(a) A politikai jelenti a társadalmi rend alapját, egzisztenciális előzetes rendjét, illetve elrendezését (existenzielle Vorordnung des Politischen), a viszonyt azonban Schmitt félreértette, illetve nem megfelelően elemezte, mert a politikai fogalmi kifejtésére nem a politikafilozófia szókratészi-platóni alapításának, hanem a liberalizmus kritikájának az összefüggésében vállalkozott.

(b) A Hobbes-hoz való kapcsolódás, szemben Leo Srauss értelmezésével, másodlagos; Schmitt a „természeti állapot romantikusa”, aki a „pásztoridillt” a „ragadozók idilljévé” változtatta.

(c) Az ellenség, illetve ellenségesség, s ezzel a politikai fogalmában megragadott, az államelméleti megalapozás szempontjából konstitutív szerkezeti összefüggések (állami/politikai, háború/béke, ellenségesség–háború–állam sorozat) csupán „peremjelenségek”, a jóra irányuló szókratészi kérdés egyik alárendelt szempontját jelentik. Kuhn írásában nihilistaként, romantikusként, filozófiailag lényegében tudatlanként és felvilágosításra szorulóként jellemezte Schmittet és álláspontját.³⁶

Schmitt ennek ellenére három vonatkozásban is helyesnek találta kritikusa megállapításait: (a) a politikai „előzetes rendjének ethoszáról” (Ethos der Vorordnung des Politischen), (b) az értékterületek autonómiájáról, valamint (c) a politikai fogalmi kifejtésének objektivitásáról. Ugyanakkor ez az objektivitás Kuhn szerint az értékmentesség formájában megjelenő nihilizmus látványos tünete: *„Alapjában véve azonban ezzel az elmélettel nem segítettek sem a nacionalizmusnak, sem a liberalizmusnak vagy a szocializmusnak, vagy a többi politikai irányzatnak.”* (Mehring, 2018: 278–279. – kiemelés: Cs. K. L.). Schmitt eszerint politikai-világnézeti nihilista! E lesújtó ítélettel a Kuhn-kritika kifejezetten elismeri, illetve közvetve (azaz a politikai fogalmának konstrukcióját teljesen félreértve!) bizonyítja – s ez a döntő a demarkációprobléma megoldása szempontjából –, hogy a jogtudományi-államtani megismerés független a konkrét világnézeti-politikai álláspontoktól, paradox módon politikamentes, objektivitásra és tárgyszerűsége törekvése nem vitatható.

A politikai fogalma tisztán formális konstrukciójával kapcsolatos vita (normatív v. nem normatív, értékötött v. értékmentes) egy másik problémára is ráirányítja a figyelmet. A normatív és értékfilozófiai megközelítések radikális kritikája nem jelenti azt, hogy Schmitt ezzel a politikai kötelesség, kötelezettség létezését is tagadja. Itt csupán arról van szó, hogy a politikai „kell”-t egzisztenciális értelemben kell felfogni.³⁷ A „kell”, „kötelező”, „kötelesség” kifejezések egzisztenciális értelemben való használatának problémáját Schmitt külön nem tárgyalja, de egzisztenciafilozófiai előfeltevései alapján bizonyíthatók a következő állítások:

(a) A politikai saját „normativitással” rendelkezik, mert dönteni és a döntéseket igazolni kell. A döntésnek vannak tulajdonképpeni és levezetett formái. A tulajdonképpeni politikai döntés egzisztenciális: a szociális (társadalmi-kulturális) létezés sajátos történelmi fajtájának, valamely cselekvő egység (nép, nemzet, állam, korszak) létezési módjának, mindenkori léthelyzetének a kifejeződése. A politikai döntés egzisztenciális értelemben nem a versengő érdekek (érvek, igazolások) vitájának kompromisszummal történő lezárását, nem előzetesen adott érvényes erkölcsi és jogi normák aktualizálását jelenti, hanem a végső egységteremtő döntésre való eredendő eltökéltséget: vagy-vagy, létezés vagy nem létezés, élet vagy halál. Ezen alapulnak a döntés levezetett formái. Schmitt világnézeti, politikai álláspontjának, jogtudományi elméleteinek decizionista megalapozásával kapcsolatos interpretációs vita közvetve az állítás bizonyításának tekinthető.

(b) A politikai fogalma a szociális létezés alapszerkezetének egzisztenciális meghatározottságát teszi láthatóvá, különös élességgel az általános alól kivételt jelentő rendkívüli helyzetben (Ernstfall) és a kivételes állapotban (Ausnahmestand). A politikaiban benne rejlő egzisztenciális „normativitás” nem azonosítható sem az erkölcsi, sem a jogi kötelezettséggel, és nem is lehet levezetni azokból.

(c) A normativitásnak ezt az alapformáját értékfilozófiai nézőpontból sem lehet megközelíteni, éppen ellenkezőleg: az értékekben való gondolkodás, amely a lét (valóság: tény) és érvény (érték: norma) áthidalhatatlan különbözőségét előfeltételezi, magát a probléma értelmes felvetését, a jelenség megközelítését teszi lehetetlenné (vö. Cs. Kiss, 2017).³⁸

(3) A fogalomalkotás módszertani problémája. Az egzisztenciális értelemben felfogott normativitás jelentésének, elméletkonstruktív alkalmazhatóságának a tisztázásánál az elemzés szükségképpen beleütközik a formális reáltipikus fogalomalkotás Schmitt által magától értetődőként kezelt, de külön módszertani elemzéssel nem tisztázott problémájába. Feltevésünk szerint Schmitt álláspontja a fogalomrealizmus *tudásszociológiai* nézőpontból átértelmezett modern változata, amely hallgatólagosan korrigálni hivatott Max Weber nominalista-konstruktivista felfogását.³⁹ Ugyanakkor azonban Schmitt a saját, fogalomrealizmusként jellemzett ismeretelméleti-módszertani álláspontjáról

pozitív módon nem ad részletes felvilágosítást. Jóllehet a pozitivista normativizmus kritikájának összefüggésében több helyen, általános utalások formájában jelzi, hogy a tudományos és a résztvevő megfigyelő perspektíváinak elválasztását és összekapcsolását mindig eredendő egzisztenciális értelmükben kell felfogni, azonban az állítás tudományfilozófiai megindokolására csak következtetni lehet.⁴⁰

Az ellenségfogalom meghatározásában ez a módszertani probléma jelenik meg tézisszerű utalás formájában. Az ellenség lényegi ismertetőjegye, „hogy különösen intenzív”, azaz „egzisztenciális” – *nem* pszichológiai, *nem* normatív, *nem* értékfilozófiai – értelemben „valami más és idegen, úgyhogy szélsőséges esetben konfliktusok lehetségesek vele, melyek nem dönthetők el sem előzetesen meghozott általános normatív szabályozással, sem a konfliktusban részt nem vevő és ezért pártatlan harmadik ítéletével. *Itt ugyanis a helyes megismerés és megértés lehetősége és ezzel a beleszólás és ítélkezés jogosultsága is csak az egzisztenciális részesüléssel és részvétellel adott.* A szélsőséges konfliktushelyzetet csak maguk a résztvevők tudják egymás között feloldani; nevezetesen mert minden résztvevő egyedül maga döntheti el, hogy az idegen másléte a konkrétan fennforgó konfliktushelyzetben az egzisztencia saját fajtájának tagadását jelenti-e és ezért az idegent vagy elhárítja, vagy harcban legyőzi, hogy megőrizze az élet saját, létszerű fajtáját.” „A szellemi szféra valamennyi fogalma, beleértve a szellem fogalmát is, önmagában véve *pluralisztikus* és csak a *konkrét politikai létezésből kiindulva érthető meg* [...] *Az ember szellemi szférájának valamennyi lényeges elképzelése egzisztenciális és nem normatív.*” (Schmitt, 2002: 19. és 59. – kiemelés: Cs. K. L.) A szellemi szféra valamennyi fogalma – szellem, kultúra, természet, állam, társadalom, isten, ember, szabadság, haladás, racionalitást és így tovább – a mindenkor „*központi terület helyzetéből* nyeri konkrét történelmi tartalmát és csak onnan érthető meg” (Schmitt, 2002: 61.).

A jogtudományi megismerés létkötöttsége (Seinsverbundenheit) tehát szükségszerű kapcsolódást jelent történelmileg formálódó konkrét léthelyzetekhez és cselekvésekben, illetve egzisztenciális döntésekben aktualizálódik. De ez a létkötöttség Schmitt szerint nem szünteti meg az objektivitás (tárgyszerűség) feltételét jelentő ismeretelméleti-módszertani különbséget a politika tudományos megfigyelőjének és a politikailag cselekvőnek (mint résztvevő megfigyelőnek) a pozíciói, illetve a tudományos állítások és a tudományon kívüli gyakorlati értékelések (állásfoglalások) között. A jogtudós „egzisztenciális részesülése és részvétele” nem jelenti azt, hogy a tudománynak szükségképpen fel kell oldódnia a politikai folyamatban. Jóllehet a megismerés előfeltételeinek egzisztenciaontológiai meghatározása igazolási szempontból látszólag elkerülhetlenné teszi a jogtudós számára a politika területére való átlépést, azonban a fogalom- és elméletalkotás módszertani eljárása kizárja a diskurzusok keveredését. Ezt a helyzetet írja le „a politikai veszélyének való egzisztenciális kitettség” formulája (vö. Schmitt, 1950: 55.).

Carl Schmitt számára pályafutása, személyes sorsa – különösen amikor emberként és tudósként egyaránt határhelyzetbe került: 1936-ban és 1945-ben – a döntő bizonyítéka annak, hogy ismeretelméleti-módszertani szempontból megkerülhetetlen strukturális tény a jogtudomány és jogtudós politikai szituáltsága, a politikai veszélyének való egzisztenciális kitettsége. A rendkívüli helyzet-kivételes állapot módszertana a jogtudományi megismerő személyes sorsában válik egzisztenciális értelemben teljessé. Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni a demarkációprobléma tárgyalásának egy korábbi leírását: „A jogtudományi megismerés egzisztenciaontológiai megalapozásában nem a végső értékálláspont, hanem a politikaival kapcsolatos állásfoglalás felől tárul fel a tudományos kutatás, a szellemi szabadság értelme. A rendkívüli helyzet módszertanában rejő paradoxonnal való szembenézni tudás, mint képesség és tény, a szabad gondolkodás és a „valódi” szellemi szabadság ismérve. Ennek alapján értelmezhető az a tudományetikai maxima, amelyhez Schmitt a maga részéről állítólag mindig, még a totalitárius egypártrendszer körülményei között is, „amikor mindazt megparancsolták, amit nem tiltottak”, igazodni próbált. A tudomány, s különösen a közjog tudománya, tehát nem lehet depolitizált és semleges, már csak társadalmi-történelmi szituáltsága okán sem, ugyanakkor mégis biztosítania kell az objektív megismerés lehetőségének, azaz ismeretei igazságra vonatkozásának és a tárgyyszerű tudományos kritikának a feltételeit. Eközben egyfelől az objektivitás és tárgyyszerűség érdekében kritikailag tudatosítania kell a politikai vonatkozást és zárójelbe kell tennie, másfelől a világtörténelem metafizikai értelmének, az európai szellem racionalizmusának a megmentése érdekében, a zárójelet megnyitva, a lehető legradikálisabb értelemben bele kell bocsátkoznia a politikaival együtt járó veszélybe. Mert Schmitt számára a modernitás technikai végkorszakában a politikának a társadalom metafizikai központjává, a német és európai szellem lényegi egységét megteremteni képes jogtudománynak pedig, amelynek éppen ebben rejlik történelmi eszméje és hivatása, e központhoz való privilegizált hozzáférés útjává kell válnia. Schmitt felfogásának paradoxonja abban van, hogy a tudományos megismerés szükségszerű politikára vonatkozása nem jelentheti sem az igazságigény feladását, a gondolkodás és a szellem szabadsága feltételeinek, a nyilvános vita intézményeinek a megsemmisítését, sem a tudomány megváltó küldetésének az abszolutizálását, politikában való feloldódását.” (Cs. Kiss, 2004: 13.)

Természetesen itt is szem előtt kell tartani a politika (die Politik), mint tárgyi terület, és a politikai (das Politische), mint formális kritériumfogalom közötti különbséget, valamint Schmitt fogalomrealista nézőpontját elfogadva azt a szemantikai ténytet, hogy a barát és ellenség ellenfogalmait a tudományos megfigyelők és a politikailag cselekvők egyaránt alkalmazzák, azonban logikai szempontból gyökeresen eltérő módon: a tudomány megismerő diskurzusaiban szimmetrikus, a politika ideológiai diskurzusaiban aszimmetrikus el-

lenfogalmakat képeznek. A *politikai fogalmában* Schmitt logikailag világosan különbséget tesz az ellenfogalmak képzésének szimmetrikus-konjunktív (barát és ellenség, háború és béke, demokrácia és diktatúra) és aszimmetrikus-diszjunktív (barát *vagy* ellenség, háború *vagy* béke, demokrácia *vagy* diktatúra) formái között, amely utóbbi esetben kizáró diszjuncióról (A vagy B: de nem mindkettő, csak az egyik) van szó. Ha a politikai jelenségvilág tudományos leírása során a *vagy* kötőszó (logikai operátor) kapcsolja össze az ellenfogalmakat, akkor ezt az interpretátornak nem kizáró diszjuncióként (A vagy B: vagy mindkettő) kell értelmezni. A diskurzus résztvevői az egyik esetben teoretikus, a másik esetben politikai döntést hoznak. Az ellenfogalmak logikai szétválaszthatatlanságának szemantikai tényére tekintettel teljesen értelmetlen azt állítani és azon vitatkozni, hogy a politikai fogalma ellenség- vagy háborúorientált.

Ezen a ponton ismét érdemes utalni a weberi tudományelmélethez való kritikai kapcsolódásra. A tudomány és a tudományon kívüli értékterületek (Wertsphäre) vagy tárgyi területek (Sachgebiete) közötti értelemhatárok megvonása során Weber a tudományon kívüli értékek „logikáját”, Schmitt a politikai „logikáját” helyezte zárójelbe. Az érvényesség-felfüggesztés módszertani műveletét az egyik esetben értékelméleti (funkcionális), a másik esetben egzisztenciális (funkcionális) *epokhénak* nevezzük, és azt állítjuk, hogy Schmitt a politikai fogalmának konstrukciójában ismeretelméleti-módszertani szempontból szigorúan elválasztotta a tudományos megismerő és a politikailag cselekvő nézőpontjait, s ennek megfelelően az állítások leíró (tudományos) és előíró (nem tudományos) formáit. A tisztán formális-relacionális fogalom meghatározások lehetővé teszik Schmitt számára a politika (die Politik) tárgyi területén koncentráló politikainak (das Politische) a *politikamentes* leírását, amely független a szociológiának elkötelezett jogtudományi megismerő előzetes világnézeti-politikai állásfoglalásától. Ennek megfelelően az államtan *megalapozása*, vagyis a politikai alapfogalomként történő meghatározása, és rendszeres *kifejtése*, vagyis az államtan és alkotmánytan párhuzamos kidolgozása, a tudományos kutatás politikától független műveletsorait, szigorúan a megismerésfunkció aktualizálását jelentik.⁴¹

Mindebből az következik, hogy a jogtudomány és jogtudós konkrét létehelyzetekhez való egzisztenciális kötöttségéből kiindulva is megindokolható a szigorú határmegvonás módszertani követelménye, azaz megoldható a demarkációprobléma. Schmitt módszertani megoldása azonban a „köztes helyzet” kifejeződéseként eleve paradoxont tartalmaz, pontosabban: csak paradoxonformában írható le. Schmitt elméleteinek megértését nehezítő kétértelműségek lényegében ebből erednek, (vö. Cs. Kiss, 2002: 241–249.; Cs. Kiss, 2004: 7–15.) ám egy dolog bizonyos: módszertani álláspontja lehetetlenné teszi a politikai fogalmának politikai alkalmazásait.

(4) Paradoxonok. Schmitt módszertani álláspontjának ellentmondásos, kétértelmű konstrukcióját jól szemlélteti a *Glossarium* két bejegyzése. Az egyik, 1948. április 28-ára datált, sokat idézett bejegyzésben így emlékszik vissza az írás fogadtatására. „Kis írásomnak, a *Der Begriff des Politischen*nek sorsa, hogy rögtön magának a fogalomnak az alkotó része. Ez a legtöbb, ami dicséretére elmondható; biztos tünete az *egzisztenciális valódiságnak*: az értekezés a politikai kritériumát a barát és ellenség megkülönböztetésében pillantja meg és lásd: az értekezés barátságot és ellenségességet vált ki és erejét bizonyítja, hogy önmagából *kiindulva* barát és ellenség szerint csoportosítja mindazt, ami találkozik vele. *Nem is tanulmányozzák vagy figyelmesen olvassák, hanem csupán a leghevesebb módon kritériumként használják. Mindezek jó előjelek.*” (Schmitt, 1991: 140. – kiemelés: Cs. K. L.) A politikai fogalmának ilyesfajta értelmezései már kiindulópontjukat tekintve elhagyják a tudomány területét, így esetükben nem a politikai jelenségvilág tudományos megismeréséről, nem tudományos kutatásról és vitáról van szó, hanem a politikai társadalomstrukturális „logikájának” engedelmessé ideológiai értelmezésről, illetve annak legitimációs célú alkalmazásáról a politikai diskurzusban. A tudományosság áruháját felöltő ideológiai értelmezések a „napi politikai harc vagy fogyasztás közvetlen céljainak” (uo.) eszközei, amellyel a politikai ellenfeleket ellenségként lehet pozícionálni, leleplezni és szellemileg megsemmisíteni.

Eszerint Carl Schmitt világosan – önértelmezését tekintve következetesen – különbséget tett a tudomány és a politika tárgyi területei és diskurzusai (értelmezési formái), a politikai jelenségvilág tudományos (megismerésorientált) és ideológiai (igazolásorientált) értelmezései, alkalmazásai között, amely utóbbiak különböző intenzitással és láthatósággal instrumentalizálják a tudományos kutatást. Ezért nem véletlenül, és persze joggal hangsúlyozza, hogy az ideológiai elkötelezettségű értelmezések esetén „a tudományos körülhatárolással kapcsolatos erőfeszítés egyszerűen abszurd. Ebben a milióban a fogalmi mező óvatos, első kijelöléséből primitív közhelyet csináltak, egy úgynevezett barát–ellenség–elméletet, amit csak mendemondákból ismernek és az ellenfél nyakába varnak. Itt a szerző nem tehet egyebet, mint lehetőség szerint biztonságba helyezi a szöveget.” A szerzőnek tudomásul kell vennie, hogy „publikációinak következményei és kihatásai felett már nincs hatalma” (Schmitt, 1991: 12.). Ezzel a mondattal Schmitt egyébként önfelmentő magyarázatot ad politikai-elméletalkotási kollaborációjára, illetve annak sikertelenségére is.

A másik, 1948 júliusi bejegyzésben a következőket írja: „1936 óta igen sok nehézséget átéltem, számtalanszor nyelt le a Leviatán, amely végül is tudományos megfigyeléseim és kutatásaim tárgya volt, és egyre inkább azzá vált. Az ellem folyó vadászat elfárasztott. De még mindig képes vagyok jog és jogtalanság között különbséget tenni, amire az üldözőim láthatóan már kevésbé képesek.” (Schmitt, 1991: 174.)⁴²

Lezárásként, a felhívás, a recepció normáltudományi szakaszának eredményeire és a kutatók tudományetikai kötelezettségeire emlékeztetés szándékával ismételten hangsúlyozni kell: amennyiben *A politikai fogalmának* olvasói a saját világnézeti-politikai állásfoglalásuk – az általuk érvényesnek tartott barát/ellenség megkülönböztetés, illetve legitimitásfelfogás – nézőpontjából, azaz ideológiailag közelítenek a szöveghez, tágabban az életmű egészéhez, akkor – mint azt a nyugati-euroatlanti Schmitt-recepciók története számtalan példával szemlélteti – nem fogják megérteni az életműnek egységet adó *államelméleti kutatási program* formálódását, felépülését, a rendkívüli helyzet (Ernstfall) és kivételes állapot (Ausnahmезustand) módszertanában rejlő paradoxont, a demarkációprobléma Schmitt által javasolt megoldását, a német-osztrák jogtudományi államtan szociológiai fordulatának filozófiai (egzisztenciaontológiai) átértelmezését s annak indokait, és persze homályban maradnak az életmű megértése szempontjából alapvetően fontos szemantikai tények is.⁴³

A demarkációprobléma megoldása alapján egyértelműnek tűnik, hogy *A politikai fogalma*, amennyiben hivatásos vagy alkalmi politikusok is olvassák és értik, pusztán az egzisztenciális megvilágosodás élményével gazdagíthatja őket, de konkrét politikai cselekvéseik indítékául, igazolásául nem szolgálhat, sem a liberalizmus hívei, sem a liberalizmus kritikusai számára.⁴⁴ Lényegében ezt bizonyítja Schmitt sikertelen politikai és elméletalkotási kollaborációja a nemzetiszocialista rezsimmel. Annak ellenére, hogy *A politikai fogalma* 1933-as kiadásának rövidített, módosított, átszerkesztett szövegét alkalmasnak ítélték politikusok felvilágosítására, meggyőzésére, a nemzetiszocialista rezsim ideológiai szolgálatára, a tudományos tartalmaiban megcsonkított írás minden vonatkozásban hatástalan maradt, hasonlóképpen a *Staat, Bewegung, Volk* című munkájához (Schmitt, 1933). A politikai alkalmazás e sikertelen kísérlete is, bár erről Schmitt visszatekintő reflexióiban hallgat, hozzátartozik írásának „egzisztenciális valódiságához”. A döntő kérdés végül is az, miben rejlik *A politikai fogalmának* „egzisztenciális valódisága”, egyáltalán mi a kifejezés pontos jelentése, és hogyan kell helyesen értelmezni, ha Schmitt írásának politikai hatását és alkalmazásait – tehát az írás ellenségszempontú félreértelmezéseit – „jó jelnek”, közvetve az igazságigény elismerésének tekinti. A választ erre a demarkációprobléma bemutatott megoldása adja meg.

*

A problémafelvetéseiben, tematikáiban, valamint a résztvevők körét tekintve is egyre bővülő magyar Schmitt-kutatás mindent egybevetve remélhetőleg továbbra is sikerrel fogja óvni és erősíteni a tudományos megismerés autonómiáját, anélkül, hogy feladná kritikai viszonyát e zseniális jogtudóshoz, aki nemcsak teoretikus teljesítményeit, hanem politikai szerepvállalásának kontroverz értelmezéseit tekintve is a modernitás megkerülhetetlen, klasszi-

kus szerzőjévé vált, s aki napjainkban, nem véletlenül, a legtöbbet idézett német gondolkodók közé tartozik. Carl Schmitt esetében a „klasszikus” jelző nem egyszerűen a holt szerzők panteonjába történő kötelező felvételre utal, hanem olyan minősítést jelent, amely azokat a nagy gondolkodókat illeti meg, akiknek életműve döntő felismerésekkel járult hozzá a nyugati-euroatlanti kultúrkör szellemi rendjének kiformalódásához, s akik személyes sorsukban a legintenzívebben élték át, értették és szenvedték meg az európai szellem sorsát.

JEGYZETEK

- ¹ Az írás értő kritikai olvasatáért Balogh László Leventének, Balázs Zoltánnak, Horváth Szilviának, Karácsony Andrásnak, Kiss Lajos Andrásnak, Löffler Tibornak, Révész Bélának és Szabó Mártonnak tartozom köszönettel.
- ² Karl R. Popper: *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionäre Entwurf*. Überarbeitete und ergänzte Auflage. Hamburg, 1984, Hofmann und Campe Verlag, VIII.
- ³ Schmitt teoretikus kihívásai az államjogi elméletek újraértelmezésére, az alapfogalmak újrameghatározására felszólító axiomatikus érvényű állítások, amelyek bevezetik a szöveget és irányítják a kifejtést és annak interpretációját: „Szuverén az, aki dönt a kivételes állapotról.” (Schmitt, 1934: 11.) „A római-ellenesség létezik.” (Es gibt einen Anti-Römischen.) (Schmitt, 1925: 5.) „Az állam fogalma előfeltételezi a politikai fogalmát.” (Schmitt, 2002)
- ⁴ A „tudományelmélet” kifejezés itt használt szűk jelentésében a megismerés *lehetőségfeltételeinek* logikai, egzisztenciaontológiai, etikai problémásíkjaira vonatkozik.
- ⁵ Itt elsősorban Schmitt jogtudományi államtanának alapfogalmáról, a barát és ellenség megkülönböztetesként felfogott politikairól, a totális államról, a szuverenitásról, a diktatúráról, a demokráciáról, a Föld nomoszáról kialakított részelméletekre szükséges utalni.
- ⁶ Ehhez lásd Balogh László Levente, Derekas Győző, Gyulai Attila, Horváth Szilvia, Körösenyi András, Löffler Tibor, Pánczél Hegedűs János, Pócza Kálmán, Szabó Márton, Szigeti Péter írásait (vö. Cs. Kiss Lajos [szerk.]: *Carl Schmitt recepció a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció*. Budapest, 2021, Kézirat). Írásunk, a megfelelő módosításokkal, a kiadásra kerülő kötet Előszavaként is szolgál.
- ⁷ A német, a francia, a magyar, az angolszász, a román, az olasz, az orosz stb. Schmitt-recepciók tapasztalati bizonyítékai az államra vonatkozás megkerülhetetlenségének s ezzel az államdiskurzusban történő részvétel tényének. A Schmitt-recepciók államra vonatkozása különösen nyilvánvaló a közvetlenül ideológiailag vezérelt interpretációk esetén, amikor például Schmitt politikai fogalmát (és nemzetiszocialista párttagságát) politológusok, politikafilozófusok, politizáló értelmiségiek direkt kormánykritikák, illetve politikai karaktergyilkosságok eszközeként politikai ellenfelek lejáratására használják fel.
- ⁸ A kutatók államdiskurzusba történő ilyesfajta bevonódása elkerülhetetlen, mivel Carl Schmitt kutatási programjának alapproblémáját a jogtudományi államtan újraalapozása és kidolgozása jelenti, elméletei a kutatási program szociológiai fordulatának egzisztenciaontológiai értelmezéséhez kapcsolódnak (vö. Cs. Kiss, 2021: *Társadalomelmélet és államelmélet c. alfejezet*).

- ⁹ *Chisholm v. Georgia* 2. US. 419. (1793). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>. (Le-töltve: 2020. 07. 20. – kiemelés: Cs. K. L.) A „politikai korrektség” kifejezést, mint arra Révész Béla joggal hívja fel a figyelmet, a magyar politikai vitákban is használták, elsősorban a politikai cselekvéseket szabályozó etikai elvként. Így például a Kraszna vármegyei balközéppárt választmányának nyilatkozatában a következőképpen fogalmaznak: „Minden utógondolat nélkül fogadta-e el a Kraszna-megyei balközéppárt által képviselő-jelöltségre történt megválasztását (Kabos Imre képviselő), s helyesnek, s *politikailag korrekt*nek tartja-e azon eljárást, hogy valaki egy párt által megválasztatja magát követnek, s megválasztatása után más párthoz csatlakozik?” (*A Hon*, 1869. július 24. 1. – kiemelés: Cs. K. L.)
- ¹⁰ Szabó Márton diszkurzív politikatudománya behatóan, minden oldalán tárgyalja a problémát (vö. Szabó, 2000, 2006, 2016).
- ¹¹ A „politikai logikája” kifejezés az értelemképződés *szemantikai* dimenziójában a modern ideológiaképződés folyamatát jelöli: a politika intézményesült diskurzusaiban a barát *vagy* ellenség, legitím *vagy* illegitím hatalom (cselekvési értelem) aszimmetrikus ellenfogalmaiból felépülő értelemszerkezet aktualizálódik az érvek és elbeszélések (nyelvi értelem) síkján. A folyamat intenzitásának szélső pontján az utópikus elem (elbeszélés) politikai mítosszá, a normális helyzet virtuálisan és ténylegesen rendkívüli helyzetű alakul.
- ¹² A problémához lásd Sarah Dunnant (1994), John Karl Wilson (1995), Ariane Manske (2002), Katrin Auer (2002: 291–303.), Michael Behrens–Robert von Rimscha (1995), Daniel Ulrich–Sarah Diefenbach (2017) és Norbert Bolz (2017).
- ¹³ A liberalizmus világértelmezési monopóliumigényének a történelemfilozófiai, antropológiai, államelméleti igazolását Francis Fukuyama hajtotta végre *A történelem vége és az utolsó ember* című könyvében. Fukuyama szerint a XX. század utolsó évtizedeiben „liberális világorradalom” ment végbe, amely a történelem értelmét beteljesítve végső győzelemre segítette a kormány- és államformaként felfogott „liberális demokráciát” a nyugati-euroatlanti kultúrkörben (vö. Fukuyama, 1992: 5–22., 480.).
- ¹⁴ A szinkretikus liberalizmusnak elkötelezett filozófiai-tudományos kutatások a cselekvések (intézmények) és diskurzusok (értelmezések) komplex hálózatoként felépülő, megszüntethetetlenül államközpontú politikai jelenségvilágot az etikai-jogi normativitás síkjára visszavezetve írják le, a politika- és államelmélet alapfogalmait tisztán igazoláselméleti összefüggésben tartározzák meg. Ezzel, akarva nem akarva, de érvényben tartják Carl Schmitt kritikáját, mely szerint a liberalizmus az etika és ökonómia ellentétes pólusai között hánykolódva, paradox helyzetének tudatát elfojtva törekszik egyetemes érvénnyel depolitizálni és semlegesíteni a világ nyilvános értelmezését (vö. Schmitt, 2002: 47–55.). Ám ezzel, mivel maguk is a politikai „logikájának” engedelmessé válnak, éppen az ellentétes hatást váltják ki: felszítják és kiélezzik a politikai harcot (vö. 11. lábjegyzet).
- ¹⁵ A szinkretikus liberalizmus a *pc* európai befogadásával és karrierjével, a baloldali-liberális ideológiakritika amerikai és európai formáinak az összeolvadásával szintet váltott, következetesen, egyre differenciáltabban és nagyobb erővel hatol be a társadalomtudományi kutatásokba, így az államot különböző nézőpontokból és diszciplináris összefüggésekben tematizáló tudományos diskurzusokba is.

- ¹⁶ A veszélyesség-toposz érvénytelenítése szempontjából mértékadónak számít Heller Ágnes eredetileg angol nyelven megjelent írása (vö. Heller, 1993: 5–8.; Heller–Fehér, 1993: 188–204.).
- ¹⁷ Az ilyen jellegű ideológiai-kritikai megsemmisítések célja a liberális demokrácia (jogállam, emberi jogok) politikai ellenségeként való leleplezés, eszköze a nyilvános diskurzusokból, politikából, tudományból, oktatásból való kizárás és elhallgatás.
- ¹⁸ A Schmitt-recepcióban ez a sajátos, főleg baloldali-liberális irányultságú politológusok, politikafilozófusok, kritikai értelmiségiek által kifejlesztett műfaj az elretentő szemléltetés és alkalmazás eszközeként szolgál. Schmitt elméleteinek – itt elsősorban a politikai fogalmának – az alkalmazásával kimutatják, hogy a vizsgált politikai-kormányzati rendszer a barát-ellenség megkülönböztetés mentén, konfliktusra orientálódva politizál, döntéseit a politikai ellenség megsemmisítése motiválja, így önmaga leplezi le a saját antidemokratikus (értsd: a parlamentarizmust felszámoló vezérdemokrácia) hibrid, autoriter karakterét. Az alkalmazásnak ez a formája kétértelműen előfeltételezi, hogy Carl Schmitt bár igazság- és csatlakozóképes, a társadalomtudományi kutatásokban jól alkalmazható elméleteket alkotott, azonban mégis totalitárius gondolkodóként, a nemzetiszocialista rendszer kiszolgálójaként (igazoló elméleteket alkotó belső megfigyelőjeként, azaz náciként!) vált ellenségévé a liberális demokráciának és jogállamnak. Így a műfaj hatása kettős: az ideológiai-kritikailag leleplezett elmélettel írja le a megismerés tárgyát, amely e tudományos leírásban mintegy önmagát leplezi le. A politikai világakarási-formálás és a tudományos megismerés „logikáit” összemosó műfaj rendeltetése végső soron az, hogy tudományosan bizonyítsa a szerző saját világnézeti-politikai álláspontját s egyúttal igazolja a *pc*-liberális szinkretizmus kizárólagos érvényességét a politikáról, jogról, államról szóló vitákban.
- ¹⁹ Carl Schmitt és a *pc* viszonyához lásd Karácsony András, 2016: 8.
- ²⁰ Ezzel összefüggésben nemcsak a kollaboráció időszakában született kifejezetten antiszemita beállítottságú és tartalmú írásokra kell utalni, hanem Schmitt bevezetőben jelzett elméletalkotási provokációjára is. A jogtudományi államtan megalapozásának, tehát a tisztán elméletalkotási probléma schmitti megoldásának értelmezése lényegesen nehezebb hermeneutikai feladat, mint az antiszemita írások tényleges indítékainak a feltárása. Az államelmélet alapfogalmaként szolgáló politikai (das Politische) meghatározása, illetve a természetjogot leváltó legitimitás fogalmának bevezetése során ugyanis Schmitt – Max Weber kultúratudományi-szociológiai fel fogását követve és korrigálva – radikálisan kizárja az erkölcsi-etikai szférát a politikai, illetve a politika „lényegének” a megértéséből, következésképp az államelmélet megalapozásából. Ez az ismeretelméleti-módszertani művelet a forrása minden félreértésnek, minden akaratlan vagy szándékos félreértelmezésnek. A politikainak (politikának) az erkölcsi és jogi normativitástól független elgondolása és konceptualizálása ugyanis elfogadhatatlan mind a liberális, mind a konzervatív politikafilozófia számára. Egy korábbi megfogalmazást idézve: „Carl Schmitt tudományos pályafutása során tudatosan és hangsúlyozottan mindig jogtudósként gondolkodott és alkotott, s ezért a politikai problémáját is kifejezetten a jogász (das Juristische) perspektíváján belül vetette fel és értelmezte. Ebben a vonatkozásban döntő elméleti-módszertani lépése az volt, hogy a politikai problémáját egyfelől tematikusan függetlenítette a vallási, gazdasági, erkölcsi, tudományos, esztétikai, jogi szellemi-tárgyi területeinek különös elméleti problematikáitól és nézőpontjaitól, másfelől a fogalomalkotás szempontjából önállóan tárgyalta, s ezzel

érvénytelenítette az erkölcs és politika viszonyának hagyományos és modern liberális-konzervatív értelmezését, amely a politikait hierarchikusan az erkölcsi alá rendeli. *Max Weber és Carl Schmitt után az erkölcs és politika viszonyát már nem lehet egy politikán kívüli univerzális erkölcsi nézőpontból elgondolni.*” (Cs. Kiss, 2004: 9. – Kiemelés: Cs. K. L.) Az elméletalkotási provokáció erejét, mélységét jelzi, hogy a konzervatív beállítottságú politológusok, politikafilozófusok is – akik az univerzális erkölcsi rend, a jó és rossz megkülönböztetés transzcendenciáját előfeltételezve közelítenek a politikai problémájához, s azt állítják, hogy a politikai (das Politische) a politikával (die Politik) szemben valami transzcendensre vonatkozik – tartózkodnak vagy alapvetően kritikailag viszonyulnak Schmitt munkásságához.

- ²¹ A félreértések elkerülése végett fontos újra hangsúlyozni, hogy a *pc* nem ellenpólusa és nem is beszámítási pontja a Schmitt-kutatásnak, számunkra pusztán a liberális szinkretizmus vagy posztmodern liberalizmus hatóképességének felfokozásával az elfogulatlan kutatást fenyegető újabb potenciális veszélyforrásként jön tekintetbe.
- ²² A második konferenciát „Kortársunk-e Carl Schmitt?” címmel 2010-ben a PPKE Jog- és Államtudományi Karán 2010-ben rendezték. A konferenciaelőadások tanulmányformára szerkesztett változatai a *Világosság* különszámában jelentek meg (vö. *Világosság* LI. évf., 2010 ősz, 1–164. Szerk. Cs. Kiss Lajos, Techet Péter).
- ²³ A különbségtétel Balogh László Levente javaslata, aki szerint a Schmitt-kutatásban „nem a politikai korrektség a kérdés, hanem a tudományos korrektség, amit a kötet szerzői mindannyian képviselnek” (Balogh László Levente levele, 2020. július 16.). Ehhez annyit szükséges hozzáfűzni, hogy az így értett „tudományos korrektség” – amely a tudomány- és egyetempolitikai diskurzusokban az indoktrináció minden formájának polemikus ellenfogalma – akkor valósulhat meg, ha egy adott országállam tudományos közössége, az alkotmányos garanciák megléte esetén, képes a demarkációprobléma konszenzusképes megoldásával biztosítani, a társadalomtudományi kutatások, viták, oktatások mikroyakorlataiban képződő *hagyomány*ként őrizni, gondozni a tudományos megismerés szabadságának abszolút feltételét jelentő *kritikai nyilvánosság*ot.
- ²⁴ Ilyen jellegű alkalmazások természetesen továbbra lehetségesek és lesznek is. Ilyen esetekben azonban a szerzőnek tudatában kell lennie, hogy írása kifejezetten politikai megfontolásból született, azaz nem tudományos, hanem „politikai termékről” van szó. Bár az ilyesfajta „politikai termékek” is vitathatatlanul tartalmazhatnak kutatásra inspiráló elemeket, azonban nem, vagy csak a kizárás tárgyaként tartoznak a tudományos, illetve a tudományos eredményeket alkalmazó szakértői, például az alkotmányelméleti-alkotmányjogi diskurzusok kompetenciájába.
- ²⁵ A „zárójelbe helyezés” (Ausklammerung), a „teoretikus értékvonatkozás” (theoretische Wertbeziehung) és a „gyakorlati értékelés” (praktische Wertung) weberi megkülönböztetését alkalmazva, a gyakorlati-politikai értékelések tudományos megismerésből történő kizárását jelenti az „érvényességfelfüggesztés” módján.
- ²⁶ Feltételezésünk szerint a kutatói együttműködés és konszenzus ténye már önmagában véve jelentéstartó, különösen a hazai jogtudomány és politikatudomány művelői számára. Erősebb megfogalmazásban egyfajta tudományfilozófiai segítség, valamint felhívás arra, hogy vizsgálják felül az önálló államtudomány létjogosultságát, értelmességét kétségbevonó álláspontjukat,

- s váljanak kritikus résztvevőivé a 2016 óta a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen szerveződő, a magyar tudománytörténetben előzmények nélküli, diskurzusformában szerveződő államelméleti alap kutatásnak. A kritikai vita formájában történő együttműködésre szolgál mintaadó példaként Balázs Zoltán tanulmánya (vö. Balázs, 2019: 7–28.).
- ²⁷ Az idézet értelmezéséhez lásd Pethő, 1993: 20.; Karácsony, 2016: 46.
- ²⁸ Az életműben történő informáló kritikái tájékozódáson túlmenően egy ilyesfajta elismerés jelenik meg a *The Oxford Handbook of Carl Schmitt* című tanulmánykötetben is (vö. Meierheinrich-Simons, 2016: 822.).
- ²⁹ A rendgondolkodás szinoptikus (tudásszociológiai) konstrukciója, valamint az európai jogtudomány helyzetéről, metafizikai rendeltetéséről adott diagnózisa is a szociológiai fordulat összefüggésében értelmezhető (vö. Schmitt, 1934c; 2003 [1958]: 386–428.).
- ³⁰ Ti. a szöveget alkotó mondatok (állítások, következtetések, érvek) jelentésértelmével!
- ³¹ „Mindig jogászként beszéltem és írtam és következőképp tulajdonképpen csak jogászoknak és jogászokért.” (Schmitt, 1991: 17.) A jogászok és történészek közötti mintaszerű normáltudományi diskurzushoz lásd Koselleck–Schmitt, 2020.
- ³² Az ellentétis és a tiszta formában Hans Kelsen által képviselt tézis szigorúan az elméletalkotási diskurzushoz tartoznak, ahol a közjogász jogtudósok az államtani megismerés megalapozó fogalmának a meghatározásáról folytatnak vitát.
- ³³ Itt tekintettel kell lenni arra a körülményre, hogy az írás keletkezésének idején (1927–1932) a német politikatudomány még a születés állapotában van. A német politikatudomány a szociológia és a jogtudomány vitájának erőterében keletkezett. Az első politikatudományi folyóiratot, a *Zeitschrift für Politikot* (Organ der Hochschule für Politik München) Adolf Grabowsky és Richard Schmidt alapították 1907-ben, akik a politika tudományos vizsgálata iránt elkötelezett, államtant (Staatslehre) művelő jogászprofesszorok voltak. 1945-ben, még a nemzetiszocialista uralom idején a folyóirat kiadását leállították, és 1954-ben alapították újra. Ez a legrégebbi német politikatudományi folyóirat, amelynek alapítása és fennállása jelzi, hogy a német politikatudomány a szociológiát is integráló államtudomány (államelmélet) „szelleméből” született. Ennek megfelelően lényegében államtudományi folyóirat volt, és jelenleg is, a politikatudományi jelleg értelemszerű erősödése mellett, rendszeresen közöl államelméleti tanulmányokat. A jogtudósok közül Carl Schmitt mellett Herman Heller járult hozzá döntő mértékben a német politikatudomány kialakulásához. Az intézményesülés folyamatában a weimari korszakban fontos szerepet játszott a Deutschen Hochschule für Politik (Berlin) és az Institut für Auswärtige Politik (Hamburg), amelyek *Politische Wissenschaft* címmel közösen adtak ki időszaki folyóiratot. 1928-ban itt, a Probleme der Demokratie című tematikus számban jelent meg *A politikai fogalma* első változata, Hermann Heller tanulmányával együtt (vö. Heller, 1928: 35–47.). Figyelemre méltó körülmény, hogy az 1963-ban írt Előszóban nem történik utalás a címzettek körében sem a szociológusra, sem a politológusra, és különösen nem a politikusokra.
- ³⁴ Az írás címzettjeinek, a megvitatásra illetékes diskurzusok meghatározásával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy *A politikai fogalmának* 1933-as kiadását, amiről itt nem esik szó, már kifejezetten politikusoknak szóló szöveggént, és persze Schmitt nemzetiszocialista rezsimmel való együttműködésének a dokumentumaként kell olvasni. Ebben a kiadásban ugyanis az eredeti, 1931/1932-ben véglegesített szöveg, akkori nemzetiszocialista elkötelezettségével össz-

hangban, Schmitt kizárólag *dramaturgiai* megfontolásból módosította, újraserkesztette. A politikai alkalmazkodás dramaturgiai szabályát követve elhagyott olyan szövegrészeket, mondatokat, kifejezéseket – így például a totális állam és a politikai összefüggésének a tárgyalását, az államtani fordulat előzményeiről szóló elmélettörténeti áttekintést stb. – amelyek a tudományos megértés szempontjából kulcsfontosságúak, és bevezetett olyan fogalmakat – a barát az „azonos fajtájú és szövetséges” (Gleichartige und Verbündete) stb. –, amelyek az ideológiai kapcsolódás és együttműködés jelzésére szolgáltak. Mindezt annak érdekében, hogy az írás politikusok számára is könnyen olvashatóvá és felfoghatóvá váljon. Az újrakomponált írás ezáltal a politikához, illetve politikusokhoz intézett felhívássá vált, a tudományos szöveg így egyfajta felszólításként, intésként vagy figyelmeztetésként is értelmezhető. A felhívás–figyelmeztetés dramaturgiáját szolgálja kezdő mondatként a politikai fogalmának állításformában megfogalmazott leegyszerűsített változata: „A tulajdonképpeni *politikai* megkülönböztetés a *barát* és *ellenség* megkülönböztetése. Az emberi cselekvéseknek és motívumoknak ez a megkülönböztetés ad saját politikai értelmet; végül is minden politikai cselekvés és motívum erre vezethető vissza. Ennek következtében lehetővé teszi a fogalommeghatározást a tipikus ismertetőjegy, a kritérium értelmében.” (Schmitt, 1933: 7.) A kritériumfogalom így nemcsak a politikai és nempolitikai jelenségek megkülönböztetésére, a szociális cselekvések osztályozása során a politikai cselekvés típusának a tudományos meghatározására szolgál, hanem a politikusokat figyelmezteti a következő formában: „Ne feledjétek, a politikában a barátok és ellenségek megkülönböztetése a döntő (élet vagy halál) kérdés!”

³⁵ A normativizmus és az értékfilozófia kritikájának rekonstrukciójához lásd Schmitt, 1964: 37–62.; Schmitt, 1967. Az értékek zsarnokságáról szóló írásában Schmitt kísérletet tesz a szétszórt kritikai megjegyzések, filozófiai utalások egységes gondolati szerkezetbe foglalására a következő jogtudományi problémafelvetés összefüggésében: Milyen pusztító következményekkel jár az állam- és alkotmányelméleti gondolkodás számára, ha a jogászok, ráhagyatkozva az „érték logikájára”, elkezdnek értékekben gondolkodni, ha az alapjogokat és az alkotmányt értékrendszerként fogják fel, ha az alapjogok harmadikra történő hatását, az alkotmányvégrehajtást értékvégrehajtássá értelmezik át. Az írás értelmezéséhez lásd Cs. Kiss, 2017: 3–44.

³⁶ Figyelemre méltó, hogy Hans Kelsen kritikusi ugyanezt a nihilizmus (relativizmus) vádat fogalmazták meg a *Tiszta jogtannal szemben* (vö. Kelsen, 1934: IX–XV).

³⁷ A probléma jelzéséhez lásd Miglio, 1988: 280.; Gedő, 2010.

³⁸ Az egzisztenciális normativitás értelmezéséhez lásd Gedő: 2010.

³⁹ A téves nominalizmus vádjának keletkezéséhez lásd Scheler, 1960: 430–438.

⁴⁰ „A fogalomrealizmus, mint a jogtudomány előfeltétele...” „A stílusom... fogalomrealizmus.” (Schmitt, 17.; 107.) Schmitt szerint az ismeretelméleti-módszertani probléma értékfilozófiai megközelítése nem pusztán a tárgy félreértéséhez, hanem annak megsemmisítéséhez vezet. Az *értékvonatkozás* helyett ezért minden átélés, gondolkodás, cselekvés, kommunikáció (értelem) szükségszerű *létvonatkozás*ából, azaz a szocialitás (társadalom, kultúra) egzisztenciaontológiai felfogásából kell kiindulni. Ebből minden megismerés létköttöttsége (Seinsverbundenheit), az előfeltevésmentes és létvonatkozásmentes megismerés lehetetlensége következik.

⁴¹ Az államjelenség elemzésére szolgáló ideáltipikus és reáltipikus fogalmi konstrukcióik leírásához lásd Cs. Kiss, 2010: 19–40.

- ⁴² A kiemeléssel (Cs. K. L.) jelezni kívánjuk, hogy Schmitt életműve a jogtudományi államtani kutatási program végrehajtása köré szerveződik, amelynek alapproblémáját az államjelenség politikai és jogi nézőpontú értelmezéseinek a viszonya, kapcsolódásuk és egzisztenciaontológiai feltételezettségük, az államelmélet helyes konstrukciója jelentette.
- ⁴³ A néhány legfontosabbat kiemelve: (a) A politikai formális kritériumfogalmának a jelentése és elméletalkotási jelentősége. Mint azt Schmitt idézett szövegei, valamint a kollaboráció dokumentumaiként számontartott teoretikus írásai s azok nemzetiszocialista fogadtatása bizonyítják, a politikai fogalma a megismerés eszközeként lényegénél fogva alkalmatlan legitimációs célú alkalmazásokra, azaz politikai cselekvések orientálására, igazolására, ellenségek leleplezésére. (b) Az államelmélet (általános államtudomány) újraelapozásának a jelentése és jelentősége. Schmitt a politikait, nem pedig a szuverenitást határozta meg az államelmélet alapfogalmaként, s ezzel az államtant – Georg Jellinek és Max Weber szociológiai felfogásának problémafelvetését elfogadva, de a megoldást hallgatólagosan bírálva és korrigálva – kiemelte az államjogtanból, világosan megkülönböztette és elhatárolta egymástól az államtant (Staatslehre) és alkotmánytant (Verfassungslehre), s ez utóbbin belül az alkotmányelméletet és alkotmányjogot. (c) A politikai (das Politische) és politika (die Politik) megkülönböztetésének, a legalitás és legitimitás (természetjog), demokrácia és diktatúra stb. fogalompárok jelentése, és jelentőségük az államelmélet részelméleteinek a megalkotása szempontjából. (d) A nomosz-fogalom újraértelmezése, bevezetése a nemzetközi jog elméletébe (vö. Pongrácz, 2018: 105–121.).
- ⁴⁴ Ezért javasolt a Schmitt-recepció kétéltű műfaját művelő kritikai értelmiségiek számára a releváns szövegek figyelmes olvasása, tárgyyszerűsége törekvő értelmezése, amelyhez a német és a magyar Schmitt-kutatás már minden feltételt megteremtett. Mindezt a recepció normáltudományi szakaszában, több mint húsz év elteltével újfent hangsúlyozni kell, mert a műfajt még mindig életben tartja néhány, közvetlen aktuálpolitikai érdekeket kiszolgáló politológus és politikafilozófus, akik Carl Schmitt felfogását olykor teljesen félreértő és eltorzító írásaikban a magyar Schmitt-recepciót, annak tudományos eredményeivel együtt, egyszerűen nem létezővé nyilvánították. A tudomány területe azonban büntetlenül nem hagyható el, amire elrettentő példaként lásd Antal Attila: A politika védelmében (*Élet és irodalom*, LX. évf., 20. sz., 2016. május 20.) című írását, amelynek a Carl Schmitt reneszánszáról szóló részében minden mondat (állítás) téves. Hasonlóképpen téves, Schmitt jogtudományi államtani kutatási programjának és elméleteinek a teljes félreértésén alapul Antal Attila *Kivételes állapotban. A modern politikai rendszerek biopolitikája* (Budapest, 2019, Napvilág Kiadó) című írása.

IRODALOM

- A Kraszna vármegyei balközéppárt választmányának nyilatkozata. *A Hon*, 1869. július 24. 1.
- Antal Attila (2016): A politika védelmében. *Élet és irodalom*, LX. évf. 20. sz., 2016. május 20.
- Antal Attila (2019): *Kivételes állapotban. A modern politikai rendszerek biopolitikája*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- Auer, Katrin (2002): „Political Correctness”: Ideologischer Code, Feindbild und Stigmawort der Rechten. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, Band 31, 2002/3, 291–303.

- Balogh László Levente (2021): Távolságtartó közelség – Carl Schmitt és a Collegium Philosophicum Münster. In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt recepció a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció.* 254–263.
- Balázs Zoltán (2019): Az állam mint uralmi forma: a politikaelmélet nézőpontja. *Politikatudományi Szemle*, 1. szám, 7–28. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2019.3.7>
- Behrens, Michael–Rimscha, Robert von (1995): *Politische Korrektheit in Deutschland: eine Gefahr für die Demokratie.* Bonn, Bouvier Verlag.
- Bolz, Norbert (2017): Öffentlichkeit und Zensur. Politische Korrektheit führt zur geistigen Knechtschaft. *Der Tagesspiegel*. 4. Januar. <https://causa.tagesspiegel.de/politik/haben-wir-es-mit-der-politischen-korrektheit-uebertrieben/politische-korrektheit-fuehrt-zur-geistigen-knechtschaft.html>. (Letöltve 2020. 07. 20.)
- Chisholm v. Georgia* 2. US. 419. (1793). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/2/419/>. (Letöltve: 2020. 07. 20.)
- Cs. Kiss Lajos (2002): Egy keresztény Epimétheusz. In: Carl Schmitt: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok.* 241–249.
- Cs. Kiss Lajos (szerk.) (2004): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitttről.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- Cs. Kiss Lajos (2004): Találkozások Carl Schmitt-tel. In: Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitttről.* 19–143.
- Cs. Kiss Lajos (2010): Totális állam és jogállam: mítosz és elmélet. *Világosság*, 2010 ősz, 19–40.
- Cs. Kiss Lajos (2017): Alkotmányelmélet és az érték logikája: zsarnokság vagy szabadság? *Jog, Állam, Politika*, 9. évf., 3. szám, 3–44.
- Cs. Kiss Lajos (2019): Diszkurzív politikatudomány és reflexív államelmélet. In: Horváth Szilvia – Gyulai Attila (szerk.): *Dialógus, vita, diskurzus. Tanulmányok Szabó Márton diszkurzív politikatudományáról.* 49–72.
- Cs. Kiss Lajos (2021): *Carl Schmitt recepció a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció.* Budapest, Kézirat.
- Cs. Kiss Lajos (2021): *Reflexív államelmélet.* Budapest, Kézirat.
- Dunnant, Sarah (ed.) (1994): *The War of the Words: The Political Correctness Debate.* London, Virago Press.
- Fukuyama, Francis (1992): *A történelem vége és az utolsó ember.* Ford. Somogyi Pál László, M. Nagy Miklós. Budapest, Európa Kiadó.
- Gedő Éva (2010): Egzisztencia és normativitás. Megjegyzések Schmitt politikum-fogalmához. *Világosság*, 2010 ősz, 191–100.
- Heller Ágnes (1993): A politikai fogalmának újragondolása. *Politikatudományi Szemle*, 2. évf., 2. szám, 5–8.
- Heller Ágnes–Fehér Ferenc (1993): *A modernitás ingája.* Ford. Vitézy Zsófia. Budapest, T-Twins Kiadó, 188–204.
- Heller, Hermann (1928): Demokratie und soziale Homogenität. *Politische Wissenschaft*, Heft 5, Probleme der Demokratie. Berlin–Grunewald, Dr. Walther Rothschild, 35–47.
- Holczhauser, Vilmos (1990): *Konsensus und Konflikt.* Berlin, Duncker & Humblot.

- Horváth Szilvia (2016a): Chantal Mouffe: Politikai filozófia a realizmus határán. In: Szűcs Gábor–Gyulai Attila (szerk.): *A hatalom kódéban: Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, L'Harmattan, 123–138.
- Horváth Szilvia (2016b): Konfliktus és demokrácia: Érvek a konfliktusok jelentősége és korlátozásuk szükségessége mellett. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat*, 2. évf., 2. szám, 8–24.
- Horváth Szilvia (2018): Between conflict and consensus: Why democracy needs conflict and why communities should delimit their intensity. *Zeitschrift für kritische Sozialtheorie und Philosophie*, 5 (2): 264–281.
- Horváth Szilvia–Gyulai Attila (szerk.) (2019): *Dialógus, vita, diskurzus. Tanulmányok Szabó Márton diszkurzív politikatudományáról*. Budapest, L'Harmattan.
- Karácsony András (2016): *A jogtudomány teológusa. Carl Schmitt politikai teológiája*. Gödöllő–Máriabesnyő, Attraktor.
- Kelsen, Hans (1934): *Reine Rechtslehre. Einleitung in die rechtswissenschaftlichen Problematik*. Leipzig–Wien, Verlag Franz Deuticke.
- Kiss Lajos András (2009): *Haladásparadoxonok. Bevezetés az extrém korok filozófiájába*. Budapest, Liget.
- Kiss Lajos András (2015): *Politika és diskurzus. Szabó Márton politikafilozófiai invenciója*. Budapest, L'Harmattan.
- Koselleck, Reinhart–Schmitt, Carl (2020): *Der Briefwechsel*. Frankfurt am Main, Surkamp Verlag.
- Manske, Ariane (2020): „Political Correctness“ und Normalität: Die amerikanische PS-Kontroverse im kulturgeschichtlichen Kontext. Heidelberg, Synchron Wissenschaftsverlag.
- Meierheinrich, Jens–Simons, Oliver (eds.) (2016): *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*. Oxford, Oxford University Press.
- Mehring, Reinhard (2018): *Vom Umgang mit Carl Schmitt. Die Forschungsdynamik der letzten Epoche im Rezensionsspiegel*. Baden–Baden, Nomos Verlagsgesellschaft. <https://doi.org/10.11588/frrec.2019.4.68627>
- Miglio, Gianfranco (1988): Der Begriff des Politischen. Einleitung von 1971 zur italienischen Ausgabe. In: Quaritsch, Helmuth (Hrsg.): *Complexio oppositorium. Über Carl Schmitt*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Pethő Sándor (1993): *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totális állam felé*. Budapest, MTA Filozófiai Intézete.
- Pongrácz Alex (2018): Gyönyörű képességünk, a térrend. A Föld nomosza és annak aktualitása a 21. században. *Jog, Állam, Politika*, 10. évf., 3. szám, 105–121.
- Popper, Karl R. (1984): *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionäre Entwurf*. Überarbeitete und ergänzte Auflage. Hamburg, Hofmann und Campe Verlag.
- Scheler, Max (1960): Max Webers Ausschaltung der Philosophie. (Zur Psychologie und Soziologie der nominalistischen Denkart). In: Max Scheler: *Die Wissensformen und die Gesellschaft*. Bern und München, Francke Verlag, 430–438.
- Schmitt, Carl (1925): *Römischer Katholizismus und politische Form*. München, Theatiner-Verlag.
- Schmitt, Carl (1933): *Der Begriff des Politischen*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1934a): *Staat, Bewegung, Volk*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1934b): *Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, München–Leipzig, Verlag von Duncker & Humblot

- Schmitt, Carl (1934c): *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1950): *Ex Captivitate Salus. Erfahrungen der Zeit 1945–47*. Köln, Greven Verlag.
- Schmitt, Carl (2003 [1958]): Die Lage der europäischen Rechtswissenschaft. In: Carl Schmitt: *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus den Jahren 1924–1954. Materialien zu einer Verfassungslehre*. Berlin, Duncker & Humblot, 386–428.
- Schmitt, Carl (1964): Die Tyrannei der Werte. In: *Säkularisation und Utopie*. Erbracher Studien. Ernst Forsthoff zum 65. Geburtstag. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz, W. Kohlhammer Verlag, 37–62.
- Schmitt, Carl (1991): *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*. Herausgegeben von Eberhard Freiherr von Medem. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1997): *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin, Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2002): *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. vál. szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor.
- Schelsky, Helmuth (1978): *Der Selbständige und der betreute Mensch*. Frankfurt am Main–Berlin–Wien, Verlag Ulstein GmbH.
- Szabó Márton (szerk.) (2000): *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest, Józseveg Könyvek.
- Szabó Márton (2006): *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. Budapest, L'Harmattan.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Szilágyi Péter (2020): *Hermann Heller államelmélete*. Budapest, Dialóg Campus.
- Techet Péter (2010): Carl Schmitt à la française. *Világosság*, 2010 ősz, 53–63.
- Ulrich, Daniel–Diefenbach, Sarah (2017): *Es war doch gut gemeint: wie Political Correctness unsere freiheitliche Gesellschaft zerstört*. München, Riva.
- Világosság*, LI. évfolyam, 2010 ősz, 1–164. (Szerk. Cs. Kiss Lajos–Techet Péter)
- Wilson, John Karl (1995): *Myth of Political Correctness: The Conservative Attack on The Higher Education*. Durham and London, Duke University Press.